

نقش برنامه توسعه ملل متحد در فقرزدایی با تاکید بر توانمندسازی زنان در ایران: فرصت‌ها و چالش‌ها

آناهیتا سیفی*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱۰/۲۵ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۲/۴

چکیده

توانمندسازی یک فرایند چندجانبه است که در طی آن افراد و گروه‌هایی که از سهم مساوی منابع برخوردار نیستند، بتوانند براساس شایستگی‌های خودشان به منابع دسترسی و بر آن کنترل داشته باشند. یکی از گروه‌های هدف مهم در توانمندسازی و کاهش فقر، زنان هستند. زنان تجربه‌های متفاوتی از فقر داشته و توانمندسازی زنان به چند دلیل از جمله نقش زنان در حفظ و مدیریت نهاد خانواده، تربیت نسل آینده و ایجاد اعتماد به نفس در آن‌ها دارای اهمیت می‌باشد. نوشتار حاضر به بررسی نقش برنامه توسعه ملل متحد در فقرزدایی و رابطه حقوق بشر و فقر پرداخته و در راستای پاسخ به سؤال اصلی در رابطه با نقش و رویکرد برنامه توسعه ملل متحد در فقرزدایی و توانمندسازی زنان با روش توصیفی-تحلیلی و مطالعه اسنادی و کتابخانه‌ای بر نقش برنامه توسعه ملل متحد از طریق اعتبارات خرد و بسیج اجتماعی و جلب مشارکت زنان در توانمندسازی آنان خواهد پرداخت. رهیافت حقوق بشر در برگزیده چند عنصر از جمله، توانمندسازی، توجه به نقش دولت و سایر نهادها، توجه به فرآیند و نتیجه و توجه به همه ابعاد حقوق بشر می‌باشد. نتایج پژوهش حاکی از آن است که برنامه توسعه ملل متحد با رویکرد حقوق بشری و تاکید بر حل نیازهای زنان، ارتقای حمایت اجتماعی، کمک به تخصیص منابع مالی، استفاده از شیوه‌های مشارکت محور در راستای توانمندسازی زنان و کاهش فقر، با ارائه الگوها و برنامه توسعه ناحیه‌مدار در راستای افزایش خودتکایی در سطح ملی با استفاده مؤثر و تقویت توانایی‌های مدیریتی و تخصصی زنان از طریق آموزش عمل نموده است اما همچنان چالش‌ها و موانع باقی است.

واژه‌های کلیدی: برنامه توسعه ملل متحد، توانمندسازی، زنان، فقر، چالش‌ها، ایران

۱- مقدمه

بر اساس شاخص‌های توسعه انسانی سازمان ملل، زنان به عنوان یکی از شاخص‌های مهم توسعه یافتگی کشورها تلقی می‌شوند. چندین دهه است که نگاه به برنامه‌های توسعه و استراتژی‌های آن و توجه به وضعیت زنان تغییر کرده و نمی‌توان در برنامه‌های توسعه نقش زنان را به عنوان نیمی از جمعیت کشور نادیده گرفت. اما زنان همواره در طی قرون متمادی با وجود فعالیت در عرصه‌های مختلف تولید و بازتولید، مورد کم توجهی قرار گرفته‌اند. زنان بیش از سایرین در معرض تبعیض‌های اجتماعی و فشارهای روانی و فقر قرار گرفته‌اند. در این میان، آن دسته از زنانی که به دلایلی، عهده دار مسئولیت‌های زندگی هستند در معرض آسیب بیشتری قرار دارند (قربانی و همکاران، ۶۰). بنابراین سنجش فقر و نیز راه‌های مختلف فقرزدایی در دهه‌های اخیر اهمیت بیشتری در سیاستگذاری‌های اقتصادی کشورهای دنیا به ویژه کشورهای توسعه نیافته پیدا کرده است (ثنایی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۳۴-۲۴۰). مسئله فقر در جوامع مختلف همواره یکی از موضوعات مورد بحث کارشناسان اقتصادی، سیاسی و اجتماعی است (بزازان، ۱۳۹۴: ۱۰). حوزه توانمندسازی و کاهش فقر یکی از حوزه‌های بسیار تأثیرگذار و مهم اجتماعی است که پس از مطرح شدن مباحث توسعه و کاهش فقر، بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته است. رویکردهای توانمندسازی بر ارتقای آزادی دامنه انتخاب و عمل فقرا تأکید دارد. بنابراین، روش توانمندسازی باید بر نقاط قوت مردم فقیر، دانش، مهارت‌ها، ارزش‌ها، نوآوری‌ها و انگیزه‌های آنان برای حل مشکلات و مدیریت منابع به منظور خروج از گردونه فقر بنا نهاده شود (بانک جهانی، ۱۳۹۵). توانمندسازی به عنوان اصلی‌ترین جهت‌گیری دولت در مبارزه با فقر به راهی جز ایجاد اشتغال منتهی نخواهد شد (ارضروم چیلر، ۱۳۸۴). راه حل‌های ارائه شده در رهیافت مشارکتی باید به نگرانی‌های فقرا اگر ماهیت محلی نیز داشته باشد پاسخ دهند. از این منظر باید از افراد فقیر هم برای شناخت بهتر مسئله و هم برای اجرای برنامه‌های مختلف در جهت کاهش فقر استفاده کرد (قرنی، ۱۳۹۴: ۱۲۲).

درست است که دولت‌ها مسئول تحقق حقوق بشر هستند، عوامل دیگر از جمله سازمان‌های بین‌المللی و مؤسسات مالی حقوق بشر، سازمان‌های جامعه مدنی و شرکت‌های تجاری نیز مسئولیت‌هایی در مورد حقوق کسانی که در فقر زندگی می‌کنند دارند. فقر هم علت و هم پیامد موارد نقض حقوق بشر می‌باشد. این درک در سراسر جهان در حال رشد است که فقر به طور فزاینده‌ای زنانه می‌شود. دسترسی نداشتن زنان به اشتغال مناسب و دارایی علاوه بر نابرابری‌های جنسیتی از عواملی است که زنان را در معرض فقر مضاعف نسبت به مردان قرار می‌دهد (زارعان و همکاران، ۱۳۹۷: ۳۲۰-۳۲۱). زنان در همه کشورها بار مراقبت بدون پرداخت هزینه را بر دوش می‌کشند و سرمایه‌گذاری نامناسب در زیرساخت‌های اساسی مانند بهداشت و خدمات اجتماعی عملاً آن را تشدید می‌کند (UN Women, 2015: 1).

مروری بر ادبیات «توانمندسازی زنان» گویای بکارگیری مفاهیم متعدد و تشابه زیادی است که در رابطه با چارچوب مفهومی این پدیده و تعریف آن وجود دارد. مفاهیمی نظیر انتخاب، قدرت کنترل بر زندگی خود و منابع، ظرفیت و توانایی تصمیم‌گیری ... از آن جمله‌اند. آن چه بارز است وجود دو مفهوم مشترک تقریباً در تمام تعاریف و مفاهیم به کار گرفته شده در جریان «توانمندسازی» است: منابع و عاملیت. منابع، عوامل توانمندساز مانند آموزش، اشتغال و عاملیت هستند؛ خودباوری، احترام و اتکای به خود است (شادی طلب و همکاران، ۱۳۸۶: ۳۳۷-۳۳۶).

در تحقیقی که توسط محمود کتابی و همکاران بر روی عوامل موثر بر توانمندسازی زنان صورت گرفت، نشان داده شده است که افزایش سطح تحصیلات، بهبود وضع سلامت، برخورداری از حق مالکیت قانونی، رفع تبعیض از بازار کار و حذف باورهای سنتی، در افزایش توانمندی زنان نقش مؤثر دارند. تحقق «مشارکت، راهکار اصلی توانمندسازی زنان» به این امر توجه کرده است که زنان به عنوان عامل مؤثر در امور مختلف کشاورزی، اقتصادی، اجتماعی و از نظر مشارکت نیروی انسانی مورد نیاز در جامعه، بیشترین سهم را دارند، به گونه‌ای که بدون کمک و مشارکت آنان، رسیدن به توسعه اقتصادی امری ناممکن است.

سارا لانگه، یکی از نظریه پردازان در امور زنان، که معتقد است برای توانمندسازی زنان باید پنج مرحله که به ترتیب شامل: رفاه، دسترسی، آگاهی، مشارکت و کنترل می‌باشند، را طی کرد.

آمارتیا سن^۱ در کتاب توسعه به مثابه آزادی فصلی را به زنان اختصاص داده است و نقش فاعلی زنان را از فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی تا مشارکت‌های سیاسی قابل تعمیم می‌داند (کلدی و سلحشوری، ۱۳۹۱: ۸-۹).

مالهاترا^۲ توانمندسازی زنان را فرایندی تعریف می‌کند که به وسیله آن زنان برای سازماندهی خودشان توانمند می‌شوند و از حقوق خود برای انتخاب مستقل و کنترل بر منابع، که منجر به از بین رفتن جایگاه فرودستی ایشان می‌گردد؛ دفاع می‌کنند. اگبومه^۳ توانمندسازی را به معنای دستیابی بیشتر زنان به منابع و کنترل بر زندگی خود می‌داند که موجب احساس استقلال و اعتماد به نفس بیشتری در آن‌ها می‌شود (اعظمی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۴۴).

لازم به ذکر است که رویکرد توانمندسازی زنان به عنوان رویکردی آمرانه، از بیرون که عاملیت زنان را نادیده و آنان را منفعل می‌پندارد، مورد انتقادات جدی قرار گرفته است (شفیعی و پوریافر، ۱۳۹۳: ۱۲۰). اگر چه برنامه توانمندسازی افراد و جوامع در قلمرو حمایت‌های اجتماعی است اما با توجه به اینکه هدف نهایی آن منجر به فقرزدایی می‌شود بنابراین موفقیت برنامه‌های فقرزدایی نیازمند طراحی و اجرای برنامه‌های توانمندسازی است. این برنامه‌ها از طریق همکاری‌های بین‌بخشی و فرابخشی و مشارکت ذینفعان و گروه‌های هدف در تمام سطوح سیاست‌گذاری برنامه‌ریزی، اجرا، نظارت، بهره‌برداری، گزارش‌دهی و ارزشیابی صورت می‌گیرد.

-
1. Amartyasen
  2. Malhatra
  3. Egbome

توانمندسازی زنان مستلزم ایجاد زیرساخت‌هایی ضروری جهت فراهم آوردن بسترهای لازم برای رشد زنان در ابعاد مختلف اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، آموزشی، فرهنگی و مشارکت هرچه بیشتر و فعال‌تر آن‌ها در نقش‌های اجتماعی در راستای به دست آوردن قدرت و اقتدار در زمینه خودساختگی، قدرت انتخاب و خودکفایی در زمینه کنترل بر ابعاد مختلف زندگی خود می‌باشد (نیاقی، ۱۳۹۸: ۱۳۳۱). زنان در مقایسه با مردان فقر شدیدتری را تجربه می‌کنند. روندی وجود دارد که فقر را در بین زنان افزایش می‌دهد به خصوص در رابطه با افزایش زنان سرپرست خانوار (شالچی و عظیمی، ۱۳۹۸: ۱۱۸).

هدف پژوهش حاضر بررسی رویکرد فقرزدایی برنامه توسعه ملل متحد^۱ در توانمندسازی زنان در ایران می‌باشد. برنامه توسعه ملل متحد مشارکت فعال زنان را در کاهش فقر و توانمندسازی مورد توجه قرار داده است. اما با وجود پیشرفت‌ها در این حوزه، همچنان طیف وسیعی از چالش‌ها برای توانمندسازی زنان باقی است که شامل: دسترسی ناکافی زنان به منابع اقتصادی، اجتماعی و قانونی... است که مانع از توانمندسازی زنان است. فقدان انسجام سیاسی در سطوح ملی و بین‌المللی غالباً تعهد برای مبارزه با فقر را تضعیف می‌کند. درست است که دولت‌ها مسئول تحقق حقوق بشر هستند، اما عوامل دیگری از جمله سازمان‌های بین‌المللی، جامعه مدنی، مؤسسات ملی حقوق بشری و... نیز، مسئولیت‌هایی در مورد کسانی که در فقر زندگی می‌کنند دارند. بنابراین ضرورت دارد که نقش و رویکرد برنامه توسعه ملل متحد در رابطه با فقرزدایی و توانمندسازی زنان مورد بررسی قرار گرفته و چالش‌های آن مورد ارزیابی قرار گیرد.

۲- رویکرد حقوق بشری فقرزدایی برنامه توسعه ملل متحد

فقر موضوعی صرفاً اقتصادی نبوده بلکه بیشتر پدیده‌ای چندبُعدی است که فقدان درآمد و توانایی‌های پایه‌ای لازم برای برخورداری از زندگی شرافتمندانه را شامل می‌شود. فقر به خودی خود و در حقیقت یک عامل نگرانی فوری حقوق بشری است که هم علت و هم پیامد موارد نقض حقوق بشر و وضعیتی توانمندساز برای نقض‌های دیگر است. برای مقابله با این پدیده در سطح ملی و بین‌المللی تاکنون اقدامات متعددی صورت گرفته که یکی از این اقدامات، تدوین و تصویب «اصول راهنما درباره فقر شدید و حقوق بشر» توسط شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد در سال ۲۰۱۲ است. در این سند تلاش شده که به مسئله فقر شدید از منظر حقوق بشر توجه شده و راهکارهای حقوق بشری برای مقابله با پدیده فقر شدید، به کشورها ارائه گردد. این سند بین‌المللی به دنبال ارائه راهکارهای عملی به سیاست‌گذاران داخلی کشورها است تا تضمین نماید که سیاست‌های عمومی ایشان (شامل تلاش‌های ریشه‌کنی فقر) برای فقیرترین اعضای جامعه، در کنار تغییر در جایگاه اجتماعی و اقتصادی ایشان برای آنها احترام نیز به همراه می‌آورد.

ریشه‌کن کردن فقر نه فقط وظیفه اخلاقی بلکه تعهدی حقوقی بر اساس حقوق بشر بین‌الملل است. رویکرد مبتنی بر حقوق بشر چارچوبی برای ریشه‌کنی فقر بر مبنای شناسایی اشخاص دچار فقر شدید به عنوان دارندگان حق، ارائه می‌دهد. رویکرد حقوق بشری به منزلت و استقلال اشخاص فقیر احترام می‌گذارد. در ۲۰ دسامبر ۲۰۱۲ مجمع عمومی سازمان ملل متحد قطعنامه‌ای را درباره حقوق بشر و فقر شدید صادر نموده که طی آن سند بین‌المللی اصول راهنما درباره فقر شدید و حقوق بشر را یک ابزار مفید برای کشورها در تدوین و اجرای سیاست‌های کاهش فقر و ریشه‌کنی آن دانست (اصول راهنما درباره فقر و حقوق بشر: ۲۰۱۲).

رویکرد حقوق بشری فقرزدایی بر مشارکت فعالانه، آزادانه و آگاهانه اشخاص دچار فقر در تمام مراحل تدوین و طراحی، اجرا، پایش و ارزیابی، تصمیمات و

سیاست‌های مؤثر بر زندگی آنان در فرایند فقرزدایی تأکید می‌نماید. رویکرد کاهش فقر برنامه توسعه ملل متحد تشویق همه بازیگران برای اتخاذ رویکردی مبتنی بر حقوق بشر در برنامه فقرزدایی از طریق آموزش، مشارکت، دسترسی به عدالت، افزایش ظرفیت دموکراتیک می‌باشد (UNDP, 2003). تلاش برنامه توسعه ملل متحد برای ریشه‌کن کردن فقر، از طریق افزایش ظرفیت دولت‌ها، جامعه مدنی و ... صورت می‌گیرد. این برنامه با قرار دادن مردم در مرکز تمام فعالیت‌های توسعه، برای ایجاد یک محیط مناسب برای توانمند کردن انسان‌ها برای دستیابی به یک زندگی امن تلاش می‌نماید (UNDP, 1998).

در حقیقت سیاست اعلام شده برنامه توسعه ملل متحد، ادغام حقوق بشر و توسعه انسانی پایدار با یکدیگر است، زیرا این اعتقاد وجود دارد که در جهان امروز حقوق بشر و توسعه پایدار به هم وابستگی متقابل دارند و یکدیگر را تقویت می‌کنند. این برنامه پس از دهه نود میلادی با ارائه گزارش‌های توسعه انسانی، مفهوم توسعه انسانی و توسعه انسانی پایدار را مطرح ساخت و با طرح ادغام حقوق بشر در کلیه فعالیت‌های سازمان ملل متحد این امر را لحاظ نمود. خرازی، ۱۳۸۸: ۳۳-۳۴ (همچنین به کشورهای در حال توسعه کمک می‌کند تا استراتژی‌هایی را برای مقابله با فقر انجام دهند و این کار را با دسترسی به فرصت‌های اقتصادی و منابع و متصل شدن به خط مشی و اهداف کشورهای پیشرفته در مورد برنامه‌های مبارزه با فقر، انجام می‌دهد. این سازمان همچنین فعالیت‌هایی را در سطح کلان در مورد اصلاحات تجاری، تشویق به سرمایه‌گذاری خارجی و معاف از مالیات با این هدف که افراد فقیر از برنامه‌های جهانی شدن نفع ببرند، انجام می‌دهد. در سطح جهانی، از پروژه‌های مربوط به توسعه، ارتقای نقش زنان در پیشرفت و آبادانی کشور، ایجاد سازمان‌های مردم‌نهاد، همکاری بین دولت‌ها و وام‌های خارجی حمایت می‌کند و در این راستا، با رهبران و دولت‌های محلی همکاری می‌کند تا فرصت‌هایی را برای توانمند شدن افراد برای ایجاد شغل و بهبود وضعیت اقتصادی فراهم آورد (حاج احمدی، ۱۳۹۲: ۳).

برنامه کاهش فقر برنامه توسعه ملل متحد عبارتند از: بهبود ظرفیت‌های ملی و منطقه‌ای در جهت کمک به نهادینه کردن سیاست‌های اجتماعی و اقتصادی در سطح کلان و برنامه‌هایی برای ترویج رشد اقتصادی فراگیر، توسعه انسانی پایدارت و رفاه اجتماعی و اقتصادی و پیشگیری از فقر. بر همین اساس می‌بایستی بیشتر قشر در معرض خطر فقر در برنامه‌های آموزش و پرورش، بهداشت و... که منجر به توسعه ملی می‌شوند، مشارکت داده شوند. همچنین خروجی این برنامه فقرزدایی افزایش ظرفیت سازمان‌های مربوطه برای هماهنگی و یکپارچه‌سازی برنامه‌ریزی، توسعه قابلیت‌های اجتماعی، برنامه‌هایی برای بهبود دسترسی به آموزش عمومی با کیفیت، بهداشت عمومی، امنیت اجتماعی و برنامه‌های غذایی مطلوب و خدمات، از جمله برای گروه‌های در معرض خطر، افزایش یافته است (UNDP, 2012-2016: 8).

بخشی از پروژه‌های توانمندسازی زنان برعهده برنامه توسعه ملل متحد در کشورهای در حال توسعه گذاشته شد. سازمان ملل متحد نیز در بحث توانمندسازی زنان به عواملی چون: حق تصمیم‌گیری، دسترسی به منابع و فرصت‌های برابر و توانایی برای تاثیر گذاشتن بر تغییرات اجتماعی، اقتصادی در سطح ملی و بین‌المللی تأکید می‌کند و عقیده دارد برای توانمندسازی زنان باید پنج مرحله زیر را طی کرد از جمله: ایجاد رفاه نسبی، دسترسی به منابع، آگاهی، مشارکت و کنترل (نجفی و وصال، ۱۳۹۴: ۵۱). برنامه توسعه ملل متحد در سطح جهانی، پروژه‌های مربوط به توسعه، ارتقای نقش زنان در پیشرفت کشور، ایجاد سازمان‌های مردم‌نهاد، همکاری بین دولت‌ها و وام‌های خارجی را مورد حمایت قرار داد. طرح مدیریت سیاست اقتصادی و جنسیت جهانی توسط برنامه توسعه ملل متحد طراحی شد تا از طریق همکاری‌های منطقه‌ای به ترکیب دیدگاه‌های جنسیتی با چارچوب توسعه ملی بپردازد (ابدی و تسخیری، ۱۳۹۶: ۱۱۵).

ایران و مجموعه سازمان ملل متحد سند جدید چارچوب همکاری‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد را برای دوره ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ امضاء کردند^۱. این سازمان توانایی

۱- چارچوب همکاری‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد در جمهوری اسلامی ایران ۱۳۹۶-۱۴۰۰

نقش برنامه توسعه ملل متحد در فقرزدایی با تاکید بر ... ۲۰۱

استفاده از مشارکت دولت‌ها و سایر نهادهای حکومتی برای ترویج اصلاحات قانونی و سیاسی و رفع موانع ساختاری برای توانمندسازی زنان را دارد و از طریق تشکیل جامعه مدنی و گروه‌های زنان و بازیگران غیردولتی برای مشارکت در فرایند سیاست‌گذاری استفاده نموده و از طریق گزارش‌های سالانه توسعه انسانی فرصت اصلاحات سیاسی و تغییرات در هنجارها و رفتارهای اجتماعی را فراهم می‌نماید. برنامه توسعه ملل متحد از تلاش‌های شرکای ملی برای افزایش پاسخگویی به حمایت اجتماعی از زنان، ترویج شایستگی زنان و اصلاحات قانونی برای دسترسی زنان به منابع حمایت می‌کند (UNDP, 2017:5) بر اساس شاخص‌های توسعه انسانی سازمان ملل، زنان به عنوان یکی از شاخص‌های مهم توسعه یافتگی کشورها تلقی می‌شوند. (قربانی و همکاران، ۱۳۹۸: ۶۱).

برنامه توسعه ملل متحد از توانمندسازی زنان در فاجعه و خطرات از طریق برنامه‌های کاهش خطر و همچنین در چارچوب تأمین مالی و بودجه حمایت می‌کند. همچنین مشارکت زنان را در روند تصمیم‌گیری، سیاست‌ها، برنامه‌ها و استراتژی‌های کاهش خطر و ریسک بحران و فاجعه تقویت می‌نماید. (UNDP, 2017: 14). برنامه توسعه ملل متحد از طریق تقویت حکومت دموکراتیک، مشارکت برابر فرصتی برای توانمندسازی و پیشبرد حقوق زنان ایجاد کرده است. همچنین با حکمرانی دموکراتیک اطمینان از پاسخگویی و ارائه خدمات بهتر و ترویج مشارکت زنان در تصمیم‌گیری و انعطاف‌پذیری در برابر توانمندسازی زنان افزایش می‌یابد (UNDP, 2017: 27-9).

راهکارهایی که در گذشته در رابطه با مبارزه با فقر زنان مطرح بودند، بیشتر بر نقش‌های مادری و خانه داری زنان تمرکز داشتند و ارائه خدمات رفاهی مانند بهداشت و تغذیه را در راهکار خود قرار می‌دادند، اما در پی عدم توفیق این رویکردها در مبارزه با فقر زنان در سال‌های اخیر شاهد شکل‌گیری رویکردی نوین با عنوان رویکرد توانمندسازی در عرصه سیاست‌گذاری‌های اجتماعی بوده‌ایم. این رویکرد توجه به نقش‌های سنتی زنان را کنار گذاشته و آنان را به عنوان افرادی که می‌توانند زندگی خود

را اداره نمایند در نظر گرفته و در پی تأمین مکانیزم های لازم در راستای توانمندسازی زنان و احیای نقش های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی آنان می باشد (توفیقیان فرو همکاران، ۱۳۹۵: ۹۰) برنامه توسعه ملل متحد، به معرفی نمونه های موفق و جهانی برنامه های فقرزدایی می پردازد و در تدوین برنامه های راهبردی ملی کاهش فقر، به دولت ها یاری می رساند (UNIC, 2013: 6).

دستورکار ۷ ماده ای برنامه توسعه ملل متحد برای توانمندسازی زنان عبارتند از: تقویت امنیت زنان در بحران، گسترش شهروندی، مشارکت زنان، حل نیازهای منحصربه فرد زنان، تقویت سازمان ها به منظور تسهیل مشارکت فعال زنان در سیاست گذاری عمومی و تصمیم گیری ها، ارتقای حمایت اجتماعی و معیشت های پایدار، ظرفیت سازی و ارتقای پاسخگویی درون نهادها و فرایندهای دولتی، کمک به هماهنگی، بودجه بندی و تخصیص منابع مالی، کاهش آسیب پذیری و توجه به نیازهای کارآفرینان زن. این برنامه برای توانمندسازی زنان منابعی را تخصیص می دهد. ۱۵ درصد از منابع سازمان برای دوره برنامه ریزی استراتژیک ۲۰۱۷-۲۰۱۴ اختصاص داده شده است. علاوه بر این دست کم ۱۵ درصد از بودجه برنامه های صلح به نیازهای خاص زنان اختصاص داده شده است. ۱۰/۲ میلیون دلار برای برنامه ۲۰۱۷-۲۰۱۴ برنامه توسعه ملل متحد اختصاص داده شده است (UNDP: 2017: 21). یکی از برنامه های مهم حوزه توسعه انسانی برنامه توسعه ملل متحد، بحث توانمندسازی زنان می باشد (احمدی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۶۳).

۳- برنامه توسعه ملل متحد و توانمندسازی زنان

رویکرد حقوق بشری بر اهمیت مفاهیمی مانند نفع عمومی و مسولیت های مشترک تأکید دارد. در رویکردهای مشارکتی «تمام گروه های ذی نفعی که یا مشارکت مستقیم دارند یا غیرمستقیم تأثیر می پذیرند» در نظر گرفته می شوند (الستون^۱،

---

1. Alston

۱۳۹۷:۲۱۰) برنامه توسعه ملل متحد در این راستا به توانمند سازی زنان با تأکید بر رویکرد فقرزدایی از طریق بسیج اجتماعی و اعتبارات خُرد، می‌پردازد برای این که افراد، گروه‌ها، مؤسسات، نهادها و جوامع بتوانند مسئولیت خود را در قبال حقوق بشر به انجام رسانند، باید از توانایی لازم برخوردار باشند. اعتبارات خرد با نفوذ در ابعاد مختلف زندگی زنان و کمک به بهبود زندگی تعداد زیادی از آنها، جایگاهی ویژه را به خود اختصاص داده و در اغلب کشورها، برنامه‌های منابع مالی خُرد متوجه زنان فقیر است. به این ترتیب که تأمین مالی خُرد برای زنان فقیر و نیازمندان، روشی برای تأمین و گسترش حقوق و خدمات برای خانواده‌های کم درآمد است. بسیاری از مطالعات و تحقیقات کمی و کیفی ثابت کرده‌اند که چگونه دسترسی به خدمات مالی شرایط زنان را در خانواده و جامعه بهبود می‌بخشد. دسترسی زنان به اعتبارات خُرد منجر به افزایش سطح درآمد زنان، دسترسی به شبکه‌های اطلاعات بازار، ارتقاء جایگاه زنان در مشارکت اقتصادی خانواده، افزایش مشارکت آنها در تصمیم‌گیری در مورد هزینه‌های خانوار و بهبود دیدگاه عمومی زنان در مورد نقش آنها در خانواده و جامعه می‌شود (معاونت امور زنان و خانواده ریاست جمهوری، ۱۳۹۵: ۱۶۸). توانمندسازی و ارتقاء ظرفیت، برای اقدام مربوط به دسترسی و کنترل منابع می‌باشد. این منابع به طور سنتی شامل منابع انسانی (مهارت‌ها و دانش تخصصی، توان انجام کار، اختصاص زمان و نظایر آن)، منابع مالی، فناوری و تجهیزات، زیرساخت‌ها و دیگر ابزارهای سخت افزاری و نرم افزاری و نیز منابع سازمانی (ترتیبات اداری و نهادی) می‌شوند.

اطلاعات، یکی دیگر از عناصر کلیدی فرایند برنامه‌ریزی است. مشارکت، ابزار و هدف برنامه‌ریزی است و برقراری جریان اطلاعات بین صاحبان حق و مسئولین لازمه این امر است. در عین حال، آموزش برای افزایش توان علمی تحلیل اطلاعات و ارتقاء ظرفیت‌های لازم، برای تصمیم‌گیری در میان دست اندرکاران، لازمه این رهیافت است. همچنین برای اقدام مبتنی بر رهیافت حقوق بشر، همیاری و توانمندسازی در مهارت آموزی و ارائه خدمات ضروری است (مصفا و همکاران، ۱۳۹۰: ۳۲۰-۳۱۹). حال این موارد گفته شده را در رویکرد توانمندسازی برنامه توسعه ملل متحد مورد بررسی قرار می‌دهیم:

اصل بنیادین بسیج اجتماعی این است که فقرا باید خود راه حل مشکلات ناشی از فقرشان را شناسایی و آن‌ها را به کار گیرند. هر چند مدل اعتبارات خرد و یا تأمین مالی خرد بیش از سه دهه سابقه داشته و در بسیاری از کشورهای در حال توسعه تجربه شده است ولی مدل ترکیبی بسیج اجتماعی و اعتبارات خرد، که در آن سازماندهی فقرا، اصل اساسی محسوب می‌شود، به دهه ۱۹۹۰ و تلاش کشورهای جنوب آسیا برای کاهش فقر در این کشورها بر می‌گردد. در حالی که مدل اعتبارات خرد به تأمین مالی فقرا و تدارک سازوکارهای نهادی پایداری آن تأکید می‌کند، مدل بسیج اجتماعی قبل از هر چیز به سازماندهی و توسعه سازمانی فقرا، تأمین مالی و توسعه مهارت‌های آنان اهمیت می‌دهد. بسیج اجتماعی که در مفهوم وسیع‌تر به معنای سازماندهی افرادی که در اجتماع همانندی زندگی می‌کنند بر مبنای اهداف ویژه می‌باشد، فرآیندی پویا، مشارکتی و مقتدر شدن افراد به ویژه فقرا و گروه‌های به لحاظ حاشیه‌ای به منظور ارتقاء اجتماعی- فرهنگی سیاسی و اقتصادی آنان در یک شیوه پایدار محسوب می‌شود.

مدل ترکیبی بر آن است که هر برنامه فقرزدایی و هر ابتکار توسعه‌ای در بخش‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی بدون درگیری و مشارکت اجتماع شانس کمی برای موفقیت دارد. قابل ذکر است که در بسیاری از تلاش‌های گذشته جهت مبارزه با فقر، افراد فقیر به عنوان هدف مدنظر بودند و به آنان به عنوان تصمیم‌گیرندگان یا عاملانی که در صورت داشتن انگیزه و مهارت‌های مناسب بتوانند به بهبود اوضاع خود کمک کنند، نگریسته نمی‌شد. اما رهیافت بسیج اجتماعی معتقد است تنها راه غلبه بر مشکلات آن‌ها شرکت مستقیم آنان در تدوین سیاست‌های اجتماعی، پیشبرد طرح‌ها، اجرای آن‌ها در سطح جامعه و تقسیم منابع حاصل از آنها می‌باشد. این رهیافت دارای هدف دوگانه ارتقای میزان رشد و برابری و در عین حال تضمین توسعه فرآیندهای دموکراتیک در میان توده‌های مردم می‌باشد.

بنابراین بر طبق این رهیافت در برنامه‌های فقرزدایی، فقرا به عنوان یکی از شرکای اصلی باید عامل فقرزدایی باشند نه صرفاً خدمات دریافت کنند. برای کاهش فقر، فقرا بایستی توانمند شوند تا از فقرخودشان بکاهند و به این دلیل نیاز به ابزارهایی دارند تا خودشان به کاهش فقر بپردازند (امینی، ۱۳۹۱). محمد علی فرزین مدیرگروه فقرزدایی برنامه توسعه ملل متحد، بیان می‌دارد: «برنامه توسعه ملل متحد الگوی فقرزدایی را به کشورها معرفی می‌کند. الگوی بسیج اجتماعی در سال ۱۹۹۹ میلادی به عنوان الگوی کارآمد برای فقرزدایی معرفی شد و در کشورهایی مثل پاکستان، بنگلادش، نپال، تانزانیا و مکزیک به صورت گسترده پیاده شد و در سال ۱۳۷۹ نیز در ایران معرفی گردید.

الگوی بسیج اجتماعی برای اولین بار به عنوان تکنیک فقرزدایی در سیستان بلوچستان و سپس در حبله‌رود و پروژه منارید، کرمان، بم، لرستان به مورد اجرا درآمد - که موفق‌ترین آن پروژه ترسیب کربن در خراسان جنوبی است - و به کار گرفته شد. الگوی فقرزدایی برنامه توسعه ملل متحد یک کار تکنیکی است، برنامه توسعه ملل متحد مناطق و گروه‌های محروم را شناسایی و اطلاعات جمع‌آوری کرده، سپس از مردم بومی گروه یا بسیج محلی ایجاد کرده و این گروه‌ها را از طریق ایجاد تعاون و صندوق‌های اعتبارات، آموزش کسب و کار و اشتغال‌زایی و این که چگونه فرصت‌های کسب و کار را خودشان ایجاد نمایند، آموزش می‌دهد. این یک سیستم است که نتایج عالی به بار می‌آورد و در عین حال کم‌هزینه و زود بازده می‌باشد. برنامه توسعه ملل متحد در بحث فقرزدایی الگوی بسیج اجتماعی را معرفی نموده است و در معرفی این الگو موفق عمل نموده است.» (فرزین، ۱۳۹۲).

۴- برنامه‌های توانمندسازی و فقرزدایی برنامه توسعه ملل متحد در ایران

برنامه توسعه ملل متحد در این راستا، پس از اجرای موفقیت آمیز یک پروژه آزمایشی فقرزدایی در ناحیه‌ای در استان سیستان و بلوچستان با هدف ایجاد اشتغال و کاهش فقر با تقویت نهادهای محلی به ویژه زنان و ارائه آموزش حرفه‌ای و

توانمندسازی آنان با استفاده از روش‌های اعتبارات خرد و صندوق‌های وام خودگردان، به تدوین برنامه‌ای با نام «توسعه منطقه محور» پرداخته است که از اجرای پروژه مزبور در مقیاسی وسیع‌تر در چندین استان محروم دیگر حمایت می‌نماید (UNIC, 2013: 6).

۴-۱- طرح توسعه منطقه‌ای/ ناحیه‌ای^۱

برنامه توسعه ملل متحد در ایران، برنامه توسعه ناحیه مدار را به عنوان برنامه پایدار کاهش فقر ارائه کرده است. هدف این اقدام حمایت از این فرایند با استفاده از معرفی رهیافت یکپارچه مشارکتی و جامعه‌مدار به عنوان روشی برای کاهش فقر، توسعه اقتصادی، حفاظت محیط زیست و ایجاد اشتغال در مناطق و استان‌های کشور است. برنامه توسعه ناحیه مدار یک برنامه مشترک با مشارکت برنامه توسعه سازمان ملل متحد و دولت ایران برای کاهش فقر و توسعه پایدار در چند استان کشور است. این استان‌ها عبارتند از: فارس، کهگیلویه و بویر احمد، کرمان، کرمانشاه، خراسان، سیستان و بلوچستان و یزد. فرض اصلی این برنامه و قانون برنامه‌های توسعه پنج ساله این است که مقامات کشور، مناطق و استان‌ها در حین تمایل به پیشینه‌سازی توسعه اقتصادی متعهد به کاهش فقر و توسعه پایدار، هدایت منابع به مناطق محروم و علاقه‌مند به کاهش آسیب‌پذیری گروه‌های فقیر در فراگرد اصلاحات ساختاری و گذار اقتصادی هستند و در این راستا فرایند نهادینه سازی تمرکززدایی و توسعه محلی را دنبال می‌کنند.

برای تحقق این اهداف، توسعه ناحیه‌محور از بهترین تجربه‌های عملی برای افزایش مشارکت محلی، درآمدزایی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی، ارتقاء برابری، بهبود اثربخشی و توانمندسازی توده مردم برای مدیریت توسعه در پاسخ به نیازهای متغیر استفاده می‌کند (عرب مازار، ۱۳۸۴: ۱۸۴). برنامه توسعه ملل متحد به دولت جمهوری

---

1. Area Based Development (ABD).

نقش برنامه توسعه ملل متحد در فقرزدایی با تأکید بر ... ۲۰۷

اسلامی ایران در تدوین یک راهبرد ملی شامل بهترین روش‌ها در زمینه کاهش فقر یاری می‌رساند. در این راستا این برنامه یک الگوی موفق جهانی را به صورت طرح کاهش فقر از طریق بسیج اجتماعی و اعتبارات خُرد در دو منطقه از سیستان و بلوچستان که از محروم‌ترین مناطق ایران است ارائه داده است (جباری، ۱۳۸۴: ۸).

برنامه توسعه ملل متحد برای ۵ هزار زن سرپرست خانوار «برنامه توسعه‌ای منطقه‌ای» را در شیرآباد زاهدان در استان سیستان و بلوچستان، همچنین طرح‌های ایجاد شغل و اعتبارات خُرد را ارائه داده است. واحدهای آموزشی جامعه محور به وجود آمده‌اند و ۳۰۰ معلم و ۳۰۰ کمک معلم زن آموزش دیدند تا این واحدها در سیستان و بلوچستان علاوه بر سایر استان‌ها بکار گرفته شوند (UNIC, 2013). طرح توسعه منطقه‌ای برنامه توسعه ملل متحد دو دستاورد اصلی داشت:

۱. تقویت و توانمندسازی اجتماعات محلی برای ارتقای اقتصادی و اجتماعی با تکیه بر مدیریت منابع و کاهش اثرات منفی زیست محیطی و طبیعی.
  ۲. ارتقای نهادهای پشتیبان توسعه پایدار و ایجاد کننده اشتغال در سطح شهرستان و استان (گزارش میزگرد فقرزدایی از طریق توانمندسازی اجتماعات محلی، ۱۳۸۵: ۴۱).
- شاخص و معیارهای سنجش موفقیت برنامه در ارتباط با راهبردهای طرح عبارتند از: افزایش درآمد واقعی خانوار، افزایش اشتغال در سطح محلی، بخش و شهرستان، ارتقای مهارت‌های نو و به کارگیری آن‌ها در گروه‌های هدف، افزایش تعداد تشکلهای محلی و همکاری شبکه‌ای آن‌ها، تعداد پروژه‌های اجرا شده توسط جوامع هدف. ترکیب و ترتیب راهکارهای ظرفیت‌سازی تشکلهای محلی عبارت‌اند از: شناسایی گروه‌های فقیر و محروم، دسته‌بندی گروه‌ها و سازمان‌دهی آن‌ها، آموزش‌های عمومی برای افزایش توان فکری و سلامت فردی و جمعی، آموزش‌های خاص و حرفه‌ای برای تقویت خلاقیت، طراحی، تولید، اشتغال، بازاریابی و کارهای جمعی، پروژه‌ها و پروژه‌نویسی، اعطای اعتبارات خُرد، شبکه‌سازی و ارتباطات (گزارش میزگرد فقرزدایی از طریق توانمندسازی اجتماعات محلی، ۱۳۸۵: ۴۲). برای کاهش نابرابری‌های منطقه‌ای

و بهبود برابری بین اقشار مختلف اجتماعی باید تعداد بیشتری از این نوع برنامه‌ها به اجرا درآید (عرب مازار، ۱۳۸۴: ۲۶۶).

۲-۴- صندوق توسعه پایدار و خانواده برای افزایش توانمندسازی زنان از

طریق توسعه مشارکت

صندوق توسعه پایدار و خانواده در سال ۱۳۷۸ تأسیس شد. هدف این صندوق کاهش فقر از طریق توسعه مشارکت و دخالت مستقیم زنان در اقتصاد خانواده‌های ناتوان و کم درآمد است. برای تقویت نظارت در سطوح کلان و خرد در توسعه پایدار روش‌های مشارکتی در تکامل استراتژی‌ها، نقش آفرینی سازمان‌های غیردولتی، تمرکززدایی در مدیریت اجرایی با مشارکت دادن شوراهای محلی و حق اطلاع رسانی و اطلاع‌یابی بسیار مهم هستند. اقدامات صندوق توسعه پایدار و خانواده برای توان افزایش زنان با استفاده از راهبرد توسعه مشارکتی تحسین برانگیز است. چنین اقداماتی باید به منظور اثربخشی در سطح کلان تقویت شوند. در برنامه‌های این صندوق اولویت به خانواده‌های نیازمند زن سرپرست داده می‌شود. سرمایه اولیه در قالب اعتبارات خرد به خانواده‌های نیازمند داده می‌شود تا شغل ساده‌ای را ایجاد و روند توسعه را تجربه کنند.

این صندوق فعالیت‌های متنوعی نظیر دوره‌های آموزشی، پروژه‌های اجرایی و انتشار گزارش‌ها برای دستیابی به اهداف خود را انجام داده است. این سازمان غیردولتی کتابی را با عنوان به سوی توانمندی چاپ کرده است. این کتاب استراتژی مشخصی را برای کلیه کسانی که به نوعی با سیاست‌های کاهش فقر، تخصیص اعتبارات خرد و ایجاد فعالیت‌های کوچک درآمدزا در ارتباطند فراهم می‌کند. به توصیه این سازمان غیرانتفاعی، سه رکن توسعه مشارکتی عبارتند از: بسیج اجتماعی (ایجاد سازمان‌های مردمی)، ارتقاء مهارت‌ها و ایجاد سرمایه. یک سازمان مردمی معمولاً گروهی متشکل از

نقش برنامه توسعه ملل متحد در فقرزدایی با تاکید بر ... ۲۰۹

۲۰ یا ۲۵ نفر است که در یک محل زندگی می‌کنند و نیازهای اساسی مشترک دارند. هر عضو این سازمان مردمی معمولاً با توانایی‌ها و ظرفیت‌های محلی آشنا می‌شود تا در فرآیند تصمیم‌گیری‌های مشترک برای حل مشکلات مشارکت کنند.

با حمایت دفتر برنامه توسعه ملل متحد و سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، صندوق توسعه پایدار و خانواده پروژه‌ای را به منظور بهبود شرایط زندگی ۴۰۰ خانوار در منطقه شیرآباد و روستای دهان در سیستان و بلوچستان به انجام رساندند. ۱۵ سازمان مردمی با ۴۰۰ عضو در دو منطقه اجرای پروژه‌ها به وجود آمدند. این سازمان‌ها ۳۰/۴ میلیون ریال پس انداز کرده‌اند. ۹۸ نفر از سازمان‌های مردمی در شیرآباد و دهان در کل ۲۱۶/۸ میلیون ریال وام دریافت کرده‌اند. حدود ۵۹/۶ میلیون ریال از این وام در قالب اقساط ماهانه بازپرداخت شده است. این وام‌ها به شروع کارهایی از جمله: خیاطی، گوسفندداری، قالی‌بافی، سوزن‌دوزی، لحاف‌دوزی، گلدوزی، سفالگری، آرایشگری و فروشندگی لوازم یدکی کمک کرده‌اند. گزارش سالانه پروژه اخیر نشان می‌دهد که ۷۸ درصد مردم در شیرآباد در سال ۱۳۸۰ بیکار بوده‌اند. نرخ بیکاری در سال ۱۳۸۱ به طور ناگهانی به ۵۸ درصد کاهش یافت (۲۰ درصد کاهش در یک سال).

بسیج اجتماعی مردم یکی از اهداف اصلی پروژه بود. حدود ۲۱۰ زن در شیرآباد از زمان پیوستن به برنامه در کلاس‌های متعدد شرکت کرده‌اند. علاوه بر کلاس‌های سوادآموزی و آموزش مهارت‌ها، آموزش‌هایی در نحوه نگارش نامه و مکاتبات با مراجع رسمی و پروژه نویسی برگزار شده است. (گزارش میزگرد فقرزدایی از طریق توانمندسازی اجتماعات محلی، ۱۳۸۵: ۲۰۸-۲۶۶) دیدگاه‌هایی که افراد مختلف در مورد پروژه ارائه کرده‌اند نشان می‌دهد تلاش‌هایی را که این صندوق، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور و دفتر برنامه توسعه ملل متحد به کار بسته‌اند در توان افزایش زنان در شیرآباد موفق بوده است. بنا به اظهار پروین معروفی، مؤسس صندوق توسعه پایدار و خانواده و مدیر اجرایی پروژه، این پروژه در توان افزایش زنان نیازمند هم در ابعاد اقتصادی و هم از جنبه اجتماعی فوق‌العاده موفق بود. مجید یارمند نماینده دولت ایران

و مدیر برنامه پایلوت برنامه توسعه ملل متحد در شیرآباد و دهان ایران می‌گوید: «این پروژه برای ما فوق‌العاده مفید است، زیرا هرچند که برای چنین برنامه‌هایی کمبود اعتبار نداریم، اما اصلاً این نوع دانش فنی را نداشتیم. اکنون ما برخی از این درس‌های آموخته شده در این پروژه را در پروژه‌های دیگری که برنامه توسعه ملل متحد مشارکت ندارد به کار می‌بریم».

بنا به اظهار فردریک لانیز نماینده مقیم برنامه توسعه ملل متحد در ایران، رهیافتی با رویکرد جنسیتی در یک جامعه مردم سالار صورت گرفت و در مدت کوتاهی تحول بزرگی در معرفت کارگروهی ایجاد کرد. تجربه شیرآباد به عنوان یک مدل کوچک این امکان را برای مقامات کشوری فراهم کرد که بیاموزند و تجربه‌های موفق‌تر را در مناطق دیگر به کار گیرند و همه این فعالیت‌ها در یک پروژه با اعتبار ۱۵۰۰۰۰ دلار انجام گرفت. محمدعلی فرزین مدیر فقرزدایی وقت برنامه‌های توسعه ملل متحد می‌گوید: «ما از مناطق کوچک شروع کردیم، نتایج را ارائه دادیم و مایلیم آن را به پروژه گسترده تبدیل کنیم. ما می‌توانیم منافع این برنامه را به بسیاری دیگر از خانواده‌ها گسترش دهیم» (گزارش میزگرد فقرزدایی از طریق توانمندسازی اجتماعات محلی، ۱۳۸۵: ۲۱۰-۲۰۹).

۴-۳- طرح ترسیب کربن^۱ برنامه توسعه ملل متحد و توانمندسازی زنان

یکی از اهداف پروژه ترسیب کربن، ارتقای اجتماعی، اقتصادی از طریق اشتغال‌زایی و افزایش درآمد زنان و مردان عنوان شده که ظاهراً در زندگی زنان محل، تأثیر داشته و نیز یکی از دلایل موفقیت این پروژه، هدف توانمندسازی زنان اعلام شده است. این پروژه با هدف ترسیب کربن اتمسفر در مناطق خشک و نیمه خشک و بهبود وضعیت اقتصادی و اجتماعی مردم محلی آغاز شده و رویکرد آن بهره‌گیری از مردم برای حفاظت از منابع توسعه است. پروژه ترسیب کربن دشت حسین آباد غیناب

---

1. Carbon Sequestration Project (CSP)

سربیشه^۱، بخشی از پروژه مشارکتی بین‌المللی ترسیب کربن، کار مشترک دولت ایران، برنامه توسعه ملل متحد و تسهیلات زیست محیطی جهانی است (فال سلیمان و همکاران، ۱۳۸۹: ۳، ۲) این پروژه بر بسیج و توانمندسازی جامعه محلی به عنوان ابزار اساسی برای مدیریت مراتع و فعالیت‌های اقتصادی تکیه دارد.

از مهمترین دستاوردهای پروژه بسیج جوامع محلی، تشکیل ۳۹ گروه توسعه روستایی در ۲۵ روستا، ایجاد مشاغل جدید به عنوان جایگزین غیر وابسته به بهره‌برداری از زمین، احیای بیش از ۱۰ هزار هکتار از مراتع تخریب شده منطقه، بهبود شاخص توسعه انسانی، رسیدن به رقم ۱۴۳۰ کیلوگرم ترسیب کربن در هکتار در سال ۱۳۸۸ با وجود خشکسالی‌های شدید در منطقه می‌باشد (یاری، ۱۳۹۱: ۲) که مرحله اول این پروژه در سال ۲۰۰۸ و مرحله دوم آن تا سال ۲۰۱۲ ادامه داشته است. از اهداف عمده این پروژه می‌توان به دستیابی به روشی برای مدیریت مشارکتی منابع و سطح محلی مشارکت مردم در احیا اراضی، بهبود وضعیت اقتصادی و اجتماعی جوامع محلی و کاهش فقر و بهبود شاخص توسعه انسانی اشاره کرد. مشارکت مردمی پایه محوری پروژه ترسیب کربن است (یاری، ۱۳۹۱: ۴-۷) مردان و زنان روستایی با فراگیری دوره‌های آموزشی در مراحل مختلف بذرگیری، ایجاد نهالستان، کاشت و آبیاری درختان در عرصه احیای مراتع، مشارکت فعال داشتند.

همگام با این مسئله، پروژه، همکاری‌های مختلفی را نیز با کمک مردم منطقه بنیاد نهاد. بنابراین هدف دیگر پروژه بهره‌گیری از علایق، نیازها و اولویت‌های زنان و مردان در همه سطوح اجرای برنامه بود. در این خصوص در کنار سایر روش‌های مشارکتی معمول، اصلی‌ترین روش که به عنوان یک مکانیسم علمی، عملی، موفق و همگام با ساختار اجتماعی منطقه به منظور ظرفیت‌سازی و بسیج محلی مورد استفاده قرار گرفته است، تشکیل گروه‌های توسعه روستایی^۲ و صندوق‌های اعتباری خرد (فال سلیمان

۱- پروژه بین‌المللی ترسیب کربن دشت حسین آباد غیناب سربیشه- خراسان جنوبی.

و همکاران، ۱۳۸۹: ۸) با هدف افزایش مشارکت روستاییان در فعالیتهای اجرایی و مالی پروژه می‌باشد. به عبارت دیگر، پروژه ترسیب کربن به دنبال توسعه جامعه از طریق خودیاری و بهبود شرایط اقتصادی و اجتماعی ساکنان محلی و دامداران و به دنبال آن احیای مراتع تخریب یافته و اعمال مدیریت پایدار و به کارگیری شیوه‌های امرای معاش پایدار از طریق تمرکززدایی تصمیم‌گیری‌ها و کنترل سرمایه‌های مادی و طبیعی، توسط خود مردم می‌باشد (حسن نژاد و همکاران، ۱۳۸۹: ۳۲۵).

مردان و زنان در قالب این گروه‌های توسعه، آموزش‌های لازم و مرتبط اعم از برنامه‌های بهداشت محیط، تنظیم خانواده، آموزش‌های متنوع شغلی که منجر به افزایش بهره‌وری می‌شود را فرا گرفتند. پس اندازه‌های کوچک مردم فقیر روستایی در صندوق‌های خرد اعتباری با کمک وام‌های خرد مالی از سوی پروژه موجبات اشتغال‌های جنبی متفاوت را فراهم آورد تا به تدریج مشاغل جایگزین تدارک دیده شوند. در پروژه مشارکتی ترسیب کربن به مسئله فقرزدایی با هدف قرار دادن افراد کم درآمد و فقیر و همچنین نقش زنان و توانمندسازی آنها برای مداخله در امر تصمیم‌گیری و ایفای عملکردهای جدید اقتصادی و اجتماعی تأکید جدی شده است به طوری که فعالیتهای تولیدی از سوی این گروه، گسترش قابل توجهی یافت و بازدیدهای متنوعی از کارگاه تولیدی روستایی در سطح کشور برای آنان مهیا گردید تا با توجه به علاقه‌مندی‌شان، آموزش‌های رسمی را دریافت نمایند و سپس کار جدیدی آغاز نمایند و خود به عنوان کارآفرین در منطقه فعالیت کنند (فال سلیمان و همکاران، ۱۳۸۹: ۹).

با توجه به اهداف اقتصادی و اجتماعی مورد نظر در اجرای پروژه ترسیب کربن در منطقه یادشده نتیجه مانیتورینگ^۱ براساس شاخص‌های مورد بررسی نشان می‌دهد که به

۱- اصطلاح پایش یا مانیتورینگ به نوعی از اطلاعات حاصل از فعالیت پروژه‌ها اطلاق می‌شود که به دنبال میزان تحقق اهداف پیش بینی شده است.

نقش برنامه توسعه ملل متحد در فقرزدایی با تاکید بر ... ۲۱۳

طور کلی این شاخص‌ها روند مثبت و قابل قبولی داشته‌اند که به شرح زیر قابل بیان می‌باشند:

رشد و بهبود شاخص‌های اجتماعی: نرخ رشد جمعیت در طی سنوات مانیتورینگ و پایش پروژه کاهش قابل توجهی داشته و میزان جمعیت شاغل نسبت به جمعیت فعال منطقه روند افزایشی داشته است. مطالعه شاخص‌های جمعیت فعال، جمعیت شاغل، نرخ سرباری و نرخ وابستگی تغییرات قابل ملاحظه‌ای را در سه دوره نشان می‌دهد. این تغییرات در جدول ۱ قابل مشاهده می‌باشد.

جدول ۱- بررسی تحولات شاخص‌های اجتماعی آبادی‌های زیر پوشش پروژه ترسیب کرین

شاخص سال	جمعیت کل (خانوار)	جمعیت کل (نفر)	نرخ رشد جمعیت (درصد)	جمعیت فعال	جمعیت شاغل	نرخ سرباری	نرخ وابستگی	نرخ اشتغال (درصد)	نرخ بیکاری (درصد)
قبل از شروع پروژه (۱۳۸۲)	۳۵۸	۱۷۶۰	-	۹۶۲	۳۲۱	۴/۹	۰/۸۲	۳۳/۴	۱۵/۹
۱۳۸۵	۴۲۱	۲۱۰۵	۴/۶	۱۱۹۷	۴۳۴	۴/۸	۰/۷۵	۳۶/۲	۱۵/۶
۱۳۸۶	۴۶۶	۲۱۷۹	۳/۵	۱۲۴۷	۵۷۰	۳/۸	۰/۷۴	۴۵/۷	۱۵/۱
۱۳۸۷	۴۶۹	۲۲۰۶	۱/۲	۱۲۸۹	۶۱۶	۳/۶	۰/۷۱	۴۷/۷	۱۴/۹

منبع: مطالعات پایش و مانیتورینگ پروژه ترسیب کرین، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷

گروه‌های توسعه روستایی و صندوق‌های خرد اعتباری: یکی از فعالیت‌های مشارکتی مهم که با بسیج و توانمندسازی جامعه محلی صورت گرفته حمایت از گروه‌های اجتماعی به هم پیوسته در روستاها و صندوق‌های خرد اعتباری (که حاصل

پس‌انداز درون گروهی اعضا می‌باشد) بوده است که این مسئله از ابعاد اجتماعی، انسانی، مالی و محیطی دارای اهمیت می‌باشد. جلب مشارکت زنان از نکات بارز این حرکت می‌باشد که نه تنها در گروه‌های توسعه متشکل شده‌اند بلکه با تشکیل صندوق‌های اعتباری خاص خود و یا مختلط با مردان نقش مهمی را جهت همیاری در فعالیت‌های مستقیم یا غیرمستقیم با احیاء منابع طبیعی به‌عهده گرفته‌اند. اولویت این صندوق بر اقشار کم درآمد و زنان روستایی برای رونق فعالیت‌های اشتغال‌زا بوده است.

تعداد کل وام‌های تولیدی (مانند زنبورداری، بافندگی، قالیبافی، نهال‌کاری...) از سوی پروژه و صندوق‌های خرد اعتباری، ۲۷۰ مورد می‌باشد، از این‌رو رشد وام‌های تولیدی روند مطلوبی داشته است. از مجموع ۲۷۰ مورد واگذاری وام تولیدی، ۳۳ درصد به اقشار فقیرتر و کم درآمد تخصیص یافته است. بدون شک تشکیل گروه‌های توسعه روستایی از مهمترین دستاوردهای پروژه بوده است، چرا که مسلماً این سرمایه اجتماعی مهم چنانچه به تدریج اهمیت تلاش‌های جمعی را دریابد پایدار خواهد ماند و می‌تواند نقش مهمی را در آینده ایفا کند. این روند تحولات گروه‌های توسعه در جدول ۲ قابل مشاهده می‌باشد: پروژه ترسیب کربن با تشویق مردم و واگذاری تسهیلات خاصی اقدام به جایگزینی سوخت‌های پاک مانند انرژی خورشیدی و گاز به جای استفاده از مراتع و سوخت‌های فسیلی آلودگی‌زا نموده است. میزان مصرف گاز افزایش یافته است (فال سلیمان و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۶-۱۵).

نقش برنامه توسعه ملل متحد در فقرزدایی با تاکید بر ... ۲۱۵

جدول ۲- محاسبه شاخص توسعه انسانی و پارامترهای آن در سالهای اجرای پروژه

(فال سلیمان و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۷).

پارامتر	قبل از ۱۳۸۳	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷
شاخص باسوادی	۰/۲۷۶	۰/۲۸۷	۰/۳۸۵	۰/۴۱۳
شاخص درآمد	۰/۳۲۷	۰/۳۳۸	۰/۳۴۱	۰/۳۵۸
شاخص امید به زندگی	۰/۶۹	۰/۷۰	۰/۷۱	۰/۷۴۱
شاخص توسعه انسانی	۰/۴۳۱	۰/۴۴۱	۰/۴۷۸	۰/۵۰۴

منبع: مطالعات پایش و مانیتورینگ پروژه ترسیب کربن، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷

جدول ۳- هزینه‌های پروژه بین‌المللی ترسیب کربن حسین آباد غیناب

درصد		هزینه‌های مصوب (دلار)			هزینه‌های تخصیصی (دلار)		
کل	تسهیلات جهانی زیست محیطی / برنامه توسعه ملل متحد	کل	تسهیلات جهانی زیست محیطی / برنامه توسعه ملل متحد	دولت جمهوری اسلامی ایران	کل	تسهیلات جهانی زیست محیطی / برنامه توسعه ملل متحد	دولت جمهوری اسلامی ایران
۵/۷۵	۹۵	۴۶۹۷۷۹	۲۲۶۴۷۹	۲۴۳۳۰۰۰	۳۵۵۰۰۰	۲۱۵۰۰۰	۱۴۰۰۰۰

منبع: گزارش اجرایی پروژه بین‌المللی ترسیب کربن ۲۰۰۹-۲۰۰۳

نتایج بخش مانیتورینگ پروژه در سه سال پس از اجرا نشان می‌دهد که در بخش اجتماعی رشد و بهبود نسبی شاخص‌های هدف صورت پذیرفته است و در بخش

اقتصادی با کمک‌های پروژه که در غالب آموزش‌های متنوع و تسهیلات اعتباری به صورت وام انجام گرفته است، مردم روستایی فعالیت‌های متنوع تولیدی را راه‌اندازی نموده‌اند که حاصل آن ایجاد شغل‌های جنبی درآمدزا در کنار فعالیت‌های اقتصادی اصلی آن‌ها بوده است. رشد شاخص توسعه‌انسانی به عنوان پارامتر تلفیقی نیز نشان می‌دهد که در مجموع فعالیت‌های متنوع پروژه باعث ایجاد روند روبه‌رشدی در این شاخص گردیده است. در نهایت این پروژه می‌تواند الگوی مناسب اجرایی در قالب توسعه همه‌جانبه روستایی در سایر نواحی کشور باشد (فال سلیمان، ۱۳۸۹: ۲۰-۱۹).

امروزه میلیون‌ها نفر در جهان به واسطه تغییرات آب و هوا، درگیر مشکلاتی نظیر کاهش درآمد، غذای سالم، آب آشامیدنی بهداشتی و خسارات جانی و مالی ناشی از خشکسالی و سیل و بیماری هستند. روزانه، سلامت و حیات هزاران انسان به واسطه پسماندهای خطرناک رها شده در محیط، آلودگی هوا، آب و خاک تهدید می‌شود. در این شرایط است که به گفته کوفی عنان، در گزارش هزاره^۱ تقویت می‌شود که «مسئولیت زندگی سالم و سیاره پایدار برای کودکانمان و کودکان کودکانمان، نه تنها با بیان حقوق بشر سازگار است، بلکه در تحقق آن نیز اجتناب ناپذیر است». پس مقتضی است که به تلاش برای حفظ محیط زیست از رویکرد حقوق بشری، توجه بارزتری شود (مصفا و همکاران، ۱۳۹۰: ۳۲۵-۳۲۶).

۴-۴- صندوق‌های خرد اعتباری

یکی از فعالیت‌های مشارکتی مهم که با بسیج و توانمندسازی جامعه محلی صورت گرفته حمایت از گروه‌های اجتماعی به هم پیوسته در روستاها و صندوق‌های خرد اعتباری بوده است که این مسئله از ابعاد اجتماعی، انسانی، مالی و محیطی دارای اهمیت می‌باشد. جلب مشارکت زنان از نکات بارز این حرکت می‌باشد که نه تنها در گروه‌های

توسعه متشکل شده‌اند بلکه با تشکیل صندوق‌های اعتباری خاص خود و یا مختلط با مردان نقش مهمی را جهت همیاری در فعالیت‌های مستقیم یا غیرمستقیم با احیاء منابع طبیعی به عهده گرفته‌اند. اولویت این صندوق بر اقشار کم درآمد و زنان روستایی برای رونق فعالیت‌های اشتغال زا بوده است. تعداد کل وام‌های تولیدی (مانند: زنبورداری، بافندگی، قالیبافی، نهال‌کاری، ...) از سوی پروژه و صندوق‌های خرد اعتباری، ۲۷۰ مورد می‌باشد از این رو رشد وام‌های تولیدی روند مطلوبی داشته است. از مجموع ۲۷۰ مورد واگذاری وام تولیدی، ۳۳ درصد به اقشار فقیرتر و کم درآمد تخصیص یافته است. بدون شک تشکیل گروه‌های توسعه روستایی از مهمترین دستاوردهای پروژه بوده است، چرا که مسلماً این سرمایه اجتماعی مهم چنانچه به تدریج اهمیت تلاش‌های جمعی را دریابد پایدار خواهد ماند و می‌تواند نقش مهمی را در آینده ایفا کند (فال سلیمان، ۱۳۸۹: ۱۷).

نتایج پروژه در سه سال پس از اجرا نشان می‌دهد که در بخش اجتماعی رشد و بهبود نسبی شاخص‌های هدف صورت پذیرفته است و در بخش اقتصادی با کمک‌های پروژه که در غالب آموزش‌های متنوع و تسهیلات اعتباری به صورت وام انجام گرفته است. رشد شاخص توسعه انسانی به عنوان پارامتر تلفیقی نیز نشان می‌دهد که در مجموع فعالیت‌های متنوع پروژه باعث ایجاد روند روبه رشدی در این شاخص گردیده است. برنامه پایش پروژه خاطر نشان می‌سازد که پروژه فعالیت‌های متنوع خود را جهت اطمینان از پایداری دائم آن‌ها تا اتمام مرحله اجرایی باید بر اساس تغییرات ارائه شده ادامه دهد. در نهایت این پروژه می‌تواند الگوی مناسب اجرایی در قالب توسعه همه‌جانبه روستایی در سایر نواحی کشور باشد (فال سلیمان، ۱۳۸۹: ۲۰-۱۹).

برنامه‌های تأمین مالی خرد یا اعتبار خرد یکی از تدابیر مطرح برای رشد توانمندی افراد مطرح شده است. به اعتقاد برخی، «تأمین مالی خرد، راهبردی توسعه‌ای است که در سراسر جهان برای تحقق توسعه اجتماعی- اقتصادی گسترش یافته است (Kellett, 2009). از جمله برنامه‌هایی که برای توسعه زنان در نظر گرفته شده است، تخصیص

اعتبارات خُرد به ویژه در جوامع روستایی می‌باشد. اعتبارات خُرد را راهبردی در توسعه اقتصادی باهدف دسترسی زنان کم درآمد به منابع اعتباری می‌دانند که منجر به بهبود وضعیت اقتصادی و اجتماعی آن‌ها می‌شود. این راهکار، که به موقعیت‌های چشمگیری در کشورهای در حال توسعه نائل آمده است، سبب شد تا سازمان ملل متحد سال ۲۰۰۵ را به عنوان سال اعتبارات خرد نام‌گذاری کند. در واقع تأمین اعتبارات خُرد اولین قدم برای کاهش فقر است.

تأمین اعتبارات خُرد در حقیقت می‌تواند با افزایش دارایی‌ها و قابلیت‌های زنان شرکت کننده، فرصت مشارکت و تصمیم‌گیری درباره مسائل زندگی و قدرت تأثیرگذاری بر محیط اطرافشان را فراهم کند، یعنی موجب توانمندسازی آنان شود. اعتبارات خرد در کاهش فقر، به ویژه به دو دلیل اهمیت دارند: یکی آن که معمولاً اعتبارات بانکی به خصوص در کشورهای در حال توسعه به دلایل مختلف نصیب افراد فقیر نمی‌شود و دیگر آن که (توکل‌ی و موحدی، ۱۳۹۵: ۴۰-۴۱) عواملی مثل وجود قدرت‌های انحصاری و یا بالا بودن نرخ بهره باعث شده است که منابع مالی غیررسمی نیز نتوانند اعتبارات لازم را در اختیار قشر فقیر جامعه قرار دهند. متقاضیان منابع مالی خرد معمولاً افراد فقیر و کم درآمد هستند. زنان سرپرست خانوار، زنان تنگدست، جوانان روستایی، صنعتگران و کشاورزان خرده پا و کسانی که درصدد ایجاد فعالیت خوداشتغالی هستند را می‌توان از آن جمله دانست.

یکی از تجارب موفق در خصوص پرداخت تسهیلات مالی (اعتبارات خُرد) به زنان فقیر مربوط به کشور بنگلادش با تأسیس گرامین بانک است. این بانک در سال ۱۹۷۶ با هدف کمک به توده‌های فقیر جامعه به ویژه زنان روستایی تأسیس شد. مجموع مطالعاتی که در خصوص گرامین بانک انجام شده است، حاکی از موفقیت آن در ایجاد اشتغال و فقرزدایی و روحیه اعتماد به نفس و خوداتکایی در زنان فقیر است. دسترسی زنان به اعتبارات، منجر به افزایش سطح درآمد آنان، دسترسی به شبکه‌های اطلاعات و بازار، ارتقاء جایگاه زنان در مشارکت اقتصادی خانواده، افزایش مشارکت آنها در

تصمیم‌گیری در مورد هزینه‌های خانوار و بهبود دیدگاه عمومی زنان در مورد نقش زن در خانواده و جامعه می‌گردد.

در مجموع دو دیدگاه متفاوت در خصوص نقش اعتبارات خرد در توانمندسازی زنان روستایی وجود دارد؛ در دیدگاه اول، بسیاری از صاحب‌نظران معتقدند که فراهم ساختن اعتبارات خرد برای زنان فقیر موجب برقراری توازن و تعادل اجتماعی می‌شود و طرفداران این دیدگاه معتقدند که اعتبارات خرد نه تنها موجب بهبود وضعیت اجتماعی و اقتصادی زنان می‌گردد بلکه روابط جنسیتی موجود در جامعه را نیز بهبود می‌بخشد. طرفداران دیدگاه دوم بر این عقیده‌اند که اگرچه افزایش اندک درآمد و دارایی می‌تواند موجب رفاه و امنیت اقتصادی زنان شود، اما این افزایش اندک تأثیر ناچیزی بر روابط اقتصادی و اجتماعی دارد، پس دسترسی به اعتبارات خرد تنها می‌تواند ابزار مؤثری برای ورود زنان به مسیر توانمندی باشد (توکلی و موحدی، ۱۳۹۵: ۴۳-۴۲). در حال حاضر، موفقیت برنامه‌های تأمین مالی خرد به عنوان عاملی مؤثر در فقرزدایی شناخته شده است (Woolcock, 1999: 17).

۵- ترویج حکمرانی مطلوب و حقوق بشر

از رسالت‌های برنامه توسعه ملل متحد، ترویج حکومت‌داری دموکراتیک و حقوق بشر در کشورهای است. در این راستا، این دفتر با همکاری طیف گسترده‌ای از نهادهای دولتی و جامعه مدنی در جهت ایجاد ظرفیت و توانمندسازی مراکز حقوق بشر وابسته به دانشگاه‌ها و مؤسسات دولتی و سازمان‌های جامعه مدنی فعال در زمینه حقوق بشر، ارتقاء برابری اجتماعی با تأکید بر نفی کلیه خشونت‌ها و بی‌عدالتی، ترویج آزادی اندیشه و هماهنگی و تطابق قوانین کشور با معیارها و نظام‌های حقوق بشر بین‌المللی می‌کوشد (UNIC, 2013). طرح گروهی ظرفیت‌سازی ملی برای ارتقاء حقوق بشر و دسترسی بیشتر به عدالت در راستای این هدف برنامه توسعه سازمان ملل متحد تعریف و انجام شده است. این طرح یکی از سه طرح گروهی برنامه توسعه ملل متحد در

چارچوب برنامه مصوب کشوری با جمهوری اسلامی ایران برای سال‌های (۲۰۰۹-۲۰۰۴) بود که، هدف دوگانه ارتقاء حقوق بشر و دستیابی به عدالت را دنبال می‌کرد (UNDP, 2005-2009: 7).

با توجه به اجرای موفق طرح «تقویت ظرفیت‌های آموزش و پژوهش حقوق بشر» در دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، مرکز مطالعات حقوق بشر این دانشکده به عنوان مؤسسه مجری هدایت‌گر انتخاب شد. شرکای طرح پس از مشورت در مورد دو هدف اصلی یعنی ارتقاء حقوق بشر و دسترسی به عدالت، اهداف فرعی زیر را مورد تأکید قرار دادند: توانمندسازی و توسعه ظرفیت مراکز حقوق بشری وابسته به دانشگاه‌های معتبر، کمیسیون حقوق بشر اسلامی و سازمان‌های حقوق بشری جامعه مدنی، ترویج عدالت با تأکید بر نفی همه اشکال خشونت به ویژه خشونت‌های مبتنی بر جنسیت را مورد تأکید قرار دادند (مصفا، ۱۳۹۱، گزارش نهایی طرح گروهی ظرفیت‌سازی ملی برای ارتقاء حقوق بشر و دسترسی بیشتر به عدالت: ۲، ۱).

سازمان ملل متحد در ارتباط با مسائل جنسیتی با چالش‌هایی مواجه است؛ مثلاً این‌که تدابیری در نظر بگیرد تا جهان امروز بیش از پیش با رفع تبعیض رو به رو باشد. بدون وجود اساس حقوقی و قانونی مستحکم، تلاش‌ها برای توانمندسازی زنان و فقرزدایی چندان به موفقیت نخواهد رسید. با وجود پیشرفت‌های چشمگیر، وجود نقایص در نظام‌های حقوقی و ناکامی‌ها در اجرا به این معنی است که توانمندسازی زنان همچنان با چالش‌هایی همراه است (خلاصه اجرایی در جستجوی عدالت، ۲۰۱۲، نهاد زنان سازمان ملل متحد). توانمندسازی زنان نیاز به تلاش‌های مشترک دولت‌ها، سازمان‌های غیردولتی، محلی و بین‌المللی دارد (Carol et al, 2017). پس از امضای سند طرح در چارچوب مقررات توسط وزارت امور خارجه و برنامه توسعه ملل متحد و شرکا در شهریور ۱۳۸۴ و انجام امور اداری لازم برای اجرا، فعالیت‌های علمی آن از اردیبهشت سال ۱۳۸۵ در چارچوب مقررات اجرای طرح‌های ملل متحد در ایران آغاز گردید.

تمام فعالیت‌های این طرح در پرتو دو اصل کلی رعایت اصول و ارزش‌های متعالی اسلام و منافع و مصالح جمهوری اسلامی ایران انجام شد. همچنین می‌توان اذعان نمود که دستاوردهای طرح در زمینه آموزش و تقویت ادبیات حقوق بشر در جامعه و تأسیس کلینیک‌های حقوقی ارزشمند است. کتب و ترجمه‌های انجام شده در چارچوب طرح در حال حاضر منابع مناسبی در ارتباط با موضوع حقوق بشر برای دانشجویان و پژوهشگران رشته‌های حقوق عمومی، حقوق بشر، حقوق بین‌الملل، روابط بین‌الملل و غیره می‌باشد. دوره‌های آموزشی و کارگاه‌ها و سمینارهای برگزار شده توسط شرکا سهمی در ظرفیت‌سازی مدافعان حقوق بشر داشته است. به ویژه توجه شرکاء به انجام فعالیت‌ها در شهرهای کوچک، این فرصت را افزایش داد. همچنین کلینیک‌های حقوقی تأسیس شده توسط طرح به عنوان یک ابزار آموزش علمی حقوق مورد استفاده واقع شدند.

دستاوردهای طرح در هفده مقوله طبقه بندی شده‌اند که عبارتند از: آموزش حقوق بشر؛ حق برخورداری از کرامت انسانی، حقوق شهروندی، دادرسی منصفانه، آزادی اطلاعات، حقوق خانواده، حقوق زنان، حقوق کودکان، حقوق افراد دارای معلولیت، حقوق جوانان، سالمندان و سایر گروه‌های آسیب پذیر، حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، حق بر توسعه، حقوق صنفی، دموکراسی و حاکمیت قانون، صلح، حقوق محیط زیست و کلینیک‌های حقوقی. در رابطه با اهمیت اجرای این طرح می‌توان به بخش ۹ اولین گزارش ادواری جمهوری اسلامی ایران به شورای حقوق بشر^۱ در فوریه سال ۲۰۱۰^۲ اشاره کرد. در این بخش با عنوان "اولویت‌های ملی، ابتکارات و تعهدات" در ذیل اقدامات آموزشی، این چنین آمده است:

«طرح ظرفیت‌سازی ملی برای ارتقاء حقوق بشر و دسترسی بیشتر به عدالت، با همکاری برنامه توسعه ملل متحد در دوره زمانی (۲۰۰۹-۲۰۰۵) اجرا گردید. در این

---

1. Universal Periodic Review
2. 1/A/HRC/WG.6/7/IRN

طرح، آموزش حقوق بشر در دانشگاه‌ها، اجرای پژوهش‌ها و مطالعات، تأمین تجهیزات سخت افزاری و نرم افزاری نهادهای حقوق بشری و مبادله دانش و تجربیات در میان برنامه‌هایی بودند که اجرا شدند» (مصفا، نسرين، ۱۳۹۱: ۳-۴). بودجه کل برای این طرح ۲۶۰۵۰۰۰ دلار تخصیص یافت که از این مبلغ، ۵۰۰۰۰۰ دلار از محل بودجه عادی برنامه توسعه ملل متحد و سهم سایر ۲۱۰۵۰۰۰ دلار، هبه کننده ۵۰۰۰۰۰ دلار و منابع قابل افزایش ۱۶۰۵۰۰۰ دلار تعیین شد (چارچوب مصوب برنامه حکمرانی ۲۰۰۹-۲۰۰۴: ۳) اقدامات انجام شده در خصوص هر یک از این عناوین، حسب مورد در قالب پنج محور اصلی یعنی فعالیتهای ترویجی، دوره‌ها و کارگاه‌های آموزشی، نشست‌های داخلی، همایش‌های بین‌المللی، و فعالیتهای علمی- پژوهشی طبقه بندی و گزارش شده‌اند.^۱

واحد حق توسعه مرکز مطالعات حقوق بشر در راستای فعالیتهای پیش‌بینی شده در سند طرح در تابستان ۱۳۸۵ تأسیس گردید. هدف از ایجاد این واحد بررسی ابعاد مختلف حق بر توسعه به عنوان یکی از حقوق بشر و تلاش جهت شناساندن این حق به جامعه دانشگاهی، پژوهشگران و دست‌اندرکاران می‌باشد. در ابتدای فعالیت واحد حق توسعه، تجهیزات و کتب موردنیاز خریداری گردیده و سپس تهیه راهنمای پژوهشی مرجع در زمینه حق بر توسعه، تهیه مجموعه‌ای از ادبیات موجود در این زمینه، همایش‌های بین‌المللی و فعالیتهای علمی پژوهشی در دستور کار قرارگرفت و به انجام رسید (مصفا، ۱۳۹۱: ۹۹).

۱- برای آگاهی بیشتر در رابطه با تشریح دستاوردهای طرح گروهی ارتقاء حقوق بشر و دسترسی به عدالت و آشنایی بیشتر با شرکای طرح به گزارش نهایی طرح گروهی توسط مدیر ملی طرح خانم دکتر نسرين مصفا، انتشارات دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران مراجعه گردد.

نتیجه گیری

برنامه توسعه ملل متحد تلاش‌هایی را در زمینه توانمندسازی زنان با تأکید بر فقرزدایی انجام داده که با روش تحلیلی-توصیفی در پژوهش حاضر به آن پرداخته شد. دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی برای ایجاد محیط بین‌المللی مبتنی بر همکاری جهت توانمندسازی مناسب کاهش فقر باید تلاش کنند. از جمله الگوهای ارائه شده برنامه توسعه ملل متحد، توسعه انسانی، رویکرد بسیج اجتماعی و صندوق‌های اعتبارات خرد، الگوی توسعه ناحیه محورها رویکرد حقوق بشری به فقرزدایی می‌باشند. برنامه توسعه ملل متحد در رابطه با ارائه الگوها و تکنیک‌هایی جهانی، دانش فنی، آموزش، توانمندسازی و تمرکز بر روی مشارکت گروه‌های حاشیه‌ای و آسیب پذیر، با ارائه الگوی ناحیه محور، توجه به توانایی‌های بومی و محلی، در راستای رسیدن به اهداف توانمندسازی زنان تلاش نموده است. اما با وجود تلاش‌هایی از سوی نهادهای مختلف سازمان ملل متحد در رابطه با توانمندسازی زنان و حمایت آن‌ها در قالب‌های متفاوت همچون میثاق‌ها، قطعنامه‌ها، کنوانسیون‌ها و برپایی اجلاس‌های متعدد و برخی دستاوردها و موفقیت‌های حاصل از آن‌ها برای رسیدن به این باور که توانمندسازی زنان همانا توانمندسازی کل بشریت است هنوز فاصله زیادی وجود دارد.

سازمان ملل باید بتواند با همکاری دولت‌ها به رفع موانع اجرای برنامه‌های توانمندسازی زنان کمک نماید. برنامه توسعه ملل متحد هرچند در زمینه تبیین و تشریح موضوعات زنان در جهان و جلب توجهات و فراهم کردن موجبات نگرانی و دغدغه‌های خاطر آن جامعه در رابطه با توانمندسازی، حقوق بشر زنان و ارائه راهکارهای نظری، گام‌های اساسی برداشته است و به ویژه با جا انداختن این دیدگاه که پیشرفت زنان پیش شرط توسعه است نقش بسزایی داشته است اما تا رسیدن به وضعیت مطلوب، اتخاذ اقدامات عملی مؤثرتری مورد نیاز است. صرف فعالیت‌های سازمان ملل

نمی‌تواند تضمین‌کننده توانمندسازی زنان باشد بلکه این امر نیازمند تلاش کشورهای عضو و مجامع بین‌المللی و فراهم کردن بسترهای لازم برای توانمندسازی آنان است. با به رسمیت شناختن تنوع شرایط زنان و تأیید نیازهای گروه‌های محروم، می‌توان اقدامات و برنامه‌های مناسبی برای بهبود وضعیت آن‌ها و توانمندی در حوزه‌های مختلف ارائه داد. این گروه می‌تواند شامل زنان فقیر، زنان ناتوان، زنان در موقعیت جنگ، زنان آسیب دیده از فاجعه طبیعی، زنان مهاجر و آواره، زنان قربانیان خشونت، سوءتغذیه و بیماری زنان، ... از جمله اقدامات برای هرکدام از این شرایط که نیاز به همکاری تمام بخش‌های جوامع داخلی و بین‌المللی دارد عبارت‌اند از: بکارگیری قوانین حداقل دستمزد و قانون بازپرداخت برابر، انتشار وسیع اطلاعات در مورد جنبه‌های حقوقی زنان، آموزش مردان و سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان و دستگاه‌های اجرایی و سازمان‌های غیردولتی در زمینه آشنایی با توانمندسازی زنان، ارتقای آگاهی‌های اجتماعی در مورد مسائل زنان، استفاده از اشکال مختلف رسانه‌های جمعی برای ارتباط پیام‌های اجتماعی مربوط به توانمندسازی زنان، بررسی و نظارت بر اجرای سیاست‌ها و برنامه‌های مؤثر بر توانمندسازی زنان، ظرفیت‌سازی و تسهیل ارائه خدمات و مشارکت سازمان‌ها و انجمن‌های غیردولتی و همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی، بسیار مهم است.

برنامه‌های مبتنی بر مهارت باید با سوادآموزی و آموزش با سلامت و توسعه اقتصادی و اجتماعی و مدنی همراه باشد تا بتوانند از خود در برابر قاچاق، استثمار جنسی و انواع بیماری‌ها محافظت نمایند. توسعه زنان به عنوان کارآفرینان و مشاوره دادن به آن‌ها توسط مؤسسات بین‌المللی مثل برنامه توسعه ملل متحد که با برنامه‌های خود تلاش می‌کند تا زنان توانمند شده و در بالای خط فقر زندگی کنند. اما فقدان خط مشی‌های ملی و بین‌المللی ادغام‌کننده توانمندسازی زنان با پروسه توسعه، مانعی در برابر توانمندسازی زنان می‌باشد. مهم‌ترین چالش فراروی یک نظام برنامه‌ریزی و بودجه‌ریزی حامی دستیابی به ریشه کن کردن فقر، توانمندسازی زنان، در مدل تدوین

برنامه و در سازوکارهای بودجه ریزی کشورها می‌باشد. بنابراین دولت‌ها موظف هستند در راستای "برنامه ملی توسعه کار شایسته بر محور حقوق بنیادین کار، گسترش حمایت‌های اجتماعی و برابری فرصت‌ها، توانمندسازی زنان از طریق دستیابی به فرصت‌های شغلی مناسب و اصلاح قوانین و مقررات گام بردارند.

همانطور که از نتایج پژوهش حاضر بر می‌آید، برنامه توسعه ملل متحد فعالانه با برنامه‌ها و استراتژی‌های مخصوص به خود از توانمندسازی زنان حمایت می‌نماید اما باید در نظر داشت که بکار گرفتن استراتژی‌های متنوع با توجه به مقتضیات و عوامل فرهنگی، اجتماعی و جغرافیایی متفاوت، احتمال موفقیت برنامه‌های توانمندسازی را افزایش می‌دهد. برنامه توسعه ملل متحد در ایران، فعالیت‌هایی را با هماهنگی دولت برای حمایت از گروه‌های آسیب‌پذیر انجام داده است اما چالش‌ها و موانع همچنان باقی است. تأکید بر جنبه‌های محدودی از توانمندسازی مانند: تأمین اعتبار و اشتغال؛ غالب بودن نگرش اقتصادی؛ کافی دانستن پرداخت وام به مردم که به وابستگی بیشتر به دولت و رشد انتظارات از آن می‌انجامد؛ پررنگ بودن نقش دولت و اتکاء بر منابع آن؛ غالب بودن رویکرد حمایتی تا نگرش توانمندساز؛ فقدان نگرش بلندمدت و آینده‌نگر؛ اجرای برنامه‌هایی با بازدهی کوتاه مدت؛ عدم توجه به نیازهای متنوع افراد به منظور رشد توانمندی آنها؛ عدم بکارگیری ابتکارات منحصر به فرد در سایر تجارب دنیا؛ عدم تهیه گزارش‌های جامع در این حوزه؛ عدم ارزیابی پیامدها و نتایج به منظور اصلاح و تعدیل برنامه‌های یادشده و انجام فعالیت‌های موازی از طرف سازمان‌های مختلف بدون هماهنگی با هم، از چالش‌های برنامه‌های فقرزدایی و توانمندسازی می‌تواند باشد.

از نارسایی‌های طرح‌های توانمندسازی صرف تأکید بر یک یا دو مؤلفه جزئی از توانمندی اقتصادی مانند تأمین اعتبار و مهارت آموزی شغلی به جای توجه به همه مؤلفه‌ها است که البته در الگوی برنامه توسعه ملل متحد سعی بر این بوده تا با رویکرد حقوق بشری به فقرزدایی و توانمندسازی، تمام جنبه‌های فقر مورد مذاقه قرار بگیرد. توانمندسازی اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی زنان نیاز به تلاش‌های مشترک دولت‌ها، سازمان‌های غیردولتی، محلی و بین‌المللی دارد.

منابع

- اسوالدو دریورو. (۱۳۸۳)، افسانه توسعه اقتصادی ناکارآمد قرن بیست و یکم، ترجمه: محمود عبدالله زاده، تهران: نشر اختران.
- ایثاری کسمایی، علی. (۱۳۸۸)، سازمان ملل در دنیای امروز، ترجمه: دفتر هماهنگ کننده سازمان ملل متحد در ایران، تهران: نشر مرکز اطلاعات سازمان ملل متحد در تهران.
- سرینوس آر، ملکات ولزلی استیو. (۱۳۸۸)، ارتباطات و توسعه، ترجمه: شعبانعلی بهرامپور، تهران: نشر پژوهشکده فرهنگی و اجتماعی.
- حاتمی، حسین؛ رضوی، سیدمنصور؛ افتخاری اردبیلی، حسن و مجلسی، فرشته. (۱۳۹۱)، **کتاب جامع بهداشت عمومی**، تهران: نشر دانشکده بهداشت علوم پزشکی دانشگاه بهشتی، چاپ سوم.
- مصفا، نسرين؛ شایگان، فریده و صادقی حقیقی، دیدخت. (۱۳۷۴)، راهنمای سازمان ملل، تهران: نشر وزارت امور خارجه.
- معاونت امور زنان و خانواده ریاست جمهوری. (۱۳۹۵)، توانمندسازی مسؤلان و فعالان دستگاه‌های اجرایی در زمینه ارتقای حقوق زنان و عدالت جنسیتی، جلد اول، تهران: انتشارات کمیسیون حقوق بشر اسلامی.
- ماهاندورا دو، عرب مازار. (۱۳۸۴)، اقتصاد کلان و کاهش فقر در ایران، تهران: نشر سازمان مدیریت برنامه ریزی کشور و برنامه عمران ملل متحد.
- یاری، علیرضا و فخر، فرشته. (۱۳۹۱)، خلاصه دستاوردهای پروژه بین‌المللی ترسیب کربن با استناد بر مطالعات پایش و ارزیابی دانشگاه بیرجند (۱۳۸۵-۱۳۸۸)، مشهد: نشر شعراء.
- نارایان، دیپا. (۱۳۹۵)، توانمندسازی و کاهش فقر، ترجمه: اصغر فرزاد پور سنگاچین و جواد رضوانی، تهران: نشر کریم خان زند.
- ابراهیمی فرد، طاهره و اخوان، تورج. (۱۳۹۱)، "مطالعه تطبیقی تأثیر سیاست‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد بر توسعه انسانی در افریقای جنوبی و ایران"، پژوهش نامه روابط بین الملل، دوره ۶، شماره ۲۱.

نقش برنامه توسعه ملل متحد در فقرزدایی با تاکید بر ... ۲۲۷

- ابدی، سعید رضا، تسخیری، مائده. (۱۳۹۶)، "رویکرد جنسیت محور به حمایت اجتماعی (حمایت اجتماعی در حوزه اشتغال و رفع تبعیض علیه زنان)"، *مجله تحقیقات حقوقی*، شماره ۲: ۹۹-۱۲۸.

- آلستون، فیلیپ. (۱۳۹۸)، "فقرشدید و حقوق بشر"، ترجمه: مرتضی چرخ زرین، *فصلنامه تأمین اجتماعی*، سال ۱۳، شماره ۴.

- اعظمی، موسی و همکاران. (۱۳۹۵)، "ارزیابی تأثیر مؤلفه‌های توانمندسازی روانشناختی بر مشارکت اجتماعی زنان در سازمان‌های اجتماع محور، کاربرد معادلات ساختاری"، *فصلنامه علمی پژوهشی زن و جامعه*، سال هفتم، شماره یکم.

- اکبری، حسین. (۱۳۹۱)، "نقش زنان در توسعه پایدار"، *فصلنامه زن در توسعه و سیاست*، دوره ۱۰، شماره ۴.

- علمی فریمان، هادی. (۱۳۹۲)، *گزارش برنامه توسعه ملل متحد درباره حکومت داری مطلوب*. قابل دسترسی در سایت:

<http://www.khabaronline.ir/detail/288284/7/7/2013>

- احمدی، یعقوب؛ سهراب زاده، مهران و عشایری، طاها. (۱۳۹۳)، "تحلیل جامعه شناختی برابری جنسیتی در رویکردها و اهداف توسعه انسانی"، *فصلنامه توسعه اجتماعی*، دوره ۸، شماره ۴.

- امینی، مصطفی. (۱۳۹۱)، "رویکرد توسعه اجتماعی به فقر و فقرزدایی"، *دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی تهران*. قابل دسترسی در سایت:

<http://social.welfare.blogfa.com/post-40.aspx>

- اصول راهنما درباره فقر شدید و حقوق بشر، دفتر کمیساریای عالی حقوق بشر سازمان ملل متحد. قابل دسترسی در سایت:

<http://www.ohchr.org>

- ارضروم چیلر، نسرین. (۱۳۸۴)، "ابعاد گوناگون فقر در ایران، مجموعه پژوهشهای اقتصادی"، *بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران*، شماره ۲.

- برنامه توسعه ملل متحد. (۲۰۰۸-۲۰۱۱)، "توانمند و برابر، راهکار برابری جنسیتی"، ترجمه: حمید مرعشی، قابل دسترسی در سایت:

<http://www.undp.org.ir>

- باقری محمود آبادی، علی. (۱۳۹۱)، "کمیسیون توسعه پایدار سازمان ملل متحد"، قابل دسترسی در سایت:

<http://www.haggostar.ir>

- برنامه مشترک پنج ساله دولت جمهوری اسلامی ایران و برنامه توسعه ملل متحد، "ارتقای ظرفیت‌های مدیریت مخاطرات بلایای طبیعی در ایران، چارچوب فعالیت‌های نیازسنجی

آموزشی زنان و نگاه جامع به نیازهای زنان در مدیریت ریسک سوانح". قابل دسترسی در سایت: <http://www.undp.org.ir>

- بزازان، فاطمه؛ قاسمی، عبدالرسول؛ راغفر، حسین و حسنونند، فاطمه. (۱۳۹۴)، "بررسی کارایی سیاست‌های دولت در کاهش فقر در ایران"، فصلنامه سیاست گذاری پیشرفت اقتصادی دانشگاه الزهراء، سال ۳، شماره ۸.

- توفیقیان فر، علی حسن و همکاران. (۱۳۹۵)، "بررسی رابطه بین طرح‌های خودکفایی کمیته امداد امام خمینی و توانمندسازی زنان سرپرست خانوار مطالعه موردی: استان کهگیلویه و بویر احمد"، فصلنامه زن و جامعه، سال ۷، شماره ۲.

- توکلی، علی و موحدی، فاطمه. (۱۳۹۵)، "نقش اعتبارات خرد در توسعه کارآفرینی زنان روستایی"، نشریه کارآفرینی در کشاورزی، شماره ۳: ۳۹-۵۵.

- ثنایی اعلم، فاطمه؛ معمارزاده طهران، غلام رضا و دانش فرد، کرم اله. (۱۳۹۵)، "ارائه الگوی اجرای خط مشی فقرزدایی در ایران بر اساس سند چشم انداز بیست ساله"، مطالعات مدیریت راهبردی، شماره: ۲۳۳-۲۶۶.

- جباری، حبیب. (۱۳۸۴)، "رویکردهای اجتماع مدار در برنامه‌های کاهش فقر"، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال ۵، شماره ۱۸.

- چارچوب همکاری‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد در جمهوری اسلامی ایران ۱۳۹۶-۱۴۰۰. قابل دسترسی در سایت:

https://www.unodc.org/documents/islamicrepublicofiran/undaf-Iran_2017-2021-Farsi.pdf

- حاج احمدی، رسول. (۱۳۹۱)، "بررسی برنامه عمران ملل متحد در ساختار و عمل"، پایگاه تخصصی سیاست بین الملل. قابل دسترسی در سایت:

<http://Political.ir/6/30/2013>

- حسن نژاد، مریم؛ کهنسال، محمد رضا و قربانی، محمد. (۱۳۸۹)، "امکان سنجی سیاست‌های انگیزشی اجرایی پروژه بین‌المللی ترسیب کربن ایران در راستای توانمندسازی جوامع محلی"، نشریه اقتصاد و توسعه (علوم و صنایع کشاورزی)، دوره ۲۴، شماره ۳.

- خرازی، فردین. (۱۳۸۷)، "حق بر توسعه بستر ساز تحقق حقوق بشر"، پژوهشنامه حقوق بشر، شماره ۴.

نقش برنامه توسعه ملل متحد در فقرزدایی با تاکید بر ... ۲۲۹

- خاکپور، براتعلی و باوان پوری، علیرضا. (۱۳۸۹)، "بررسی شاخص توسعه انسانی در کشورهای اسلامی"، مجموعه مقالات چهارمین کنگره بین‌المللی جغرافیدانان جهان اسلام.

- خلاصه اجرایی در جستجوی عدالت. (۲۰۱۲)، نهاد زنان سازمان ملل متحد، قابل دسترسی در سایت:
<http://www.un.women>

- سیاح مفصلی، اردشیر. (۱۳۹۱)، "برنامه ظرفیت سازی و آموزش‌های تخصصی مدیریت خطرپذیری و گزارش زنان در سوانح"، مؤسسه مطالعات اندیشه شهر و اقتصاد، سازمان مدیریت بحران کشور، برنامه توسعه ملل متحد. قابل دسترسی در سایت:

<http://www.undp.org.ir>

- شفیعی، سمیه سادات و پورباقر، زهرا. (۱۳۹۳)، "زنان و شاخص‌های توسعه در ایران و ترکیه"، فصلنامه برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، شماره ۲۱.

- شالچی، سمیه، عظیمی، میترا. (۱۳۹۸)، "مطالعه زنانه شدن فقر در ایران ۱۳۹۵ تا ۱۳۶۵"، پژوهش نامه زنان، سال ۱۰: ۱۴۲-۱۱۳.

- شادی طلب، ژاله؛ وهابی، معصومه و ورمزیار، حسن. (۱۳۸۶)، "فقر درآمدی یک جنبه از فقر زنان سرپرست خانوار است"، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ۴، شماره ۱۷: ۳۳۴-۳۶۷.

- شادی طلب، ژاله، (۱۳۹۶)، "از نابرابری جنسیتی تا کیفیت زندگی زنان"، هف شهر، شماره ۶۱: ۷۹-۳۶.

- صفوی، عیسی و همکاران. (۱۳۹۳)، "توانمندسازی اقتصادی دختران و زنان جوان در کشورهای آفریقایی، آمریکای لاتین و حوزه کارائیب"، فصلنامه مددکاری اجتماعی، دوره ۳، شماره ۴، پیایی ۱۰.

- فال سلیمان، محمود، چکشی، بهاره. (۱۳۹۰)، "پایش و مانیتورینگ اقتصادی و اجتماعی پروژه بین‌المللی ترسیب کربن دشت حسین آباد غیناب سریشه- استان خراسان جنوبی"، مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، دوره ۱، شماره ۱: ۱۰۱-۱۱۸.

- قائم مقامی، عصمت. (۱۳۷۰)، "توزیع منابع برنامه عمران ملل متحد"، گزیده مسائل اقتصادی، اجتماعی، شماره ۱۲۲: ۴۳-۵۰.

۲۳۰ پژوهشنامه مددکاری اجتماعی، سال ششم، شماره ۲۰، تابستان ۱۳۹۸

- قرنی آرانی، بهروز. (۱۳۹۴)، "بررسی نقش برنامه ریزی مشارکتی در کاهش فقر روستایی مورد شناسی: شهرستان فیروزکوه روستای لزرو"، **جغرافیا و آمایش شهری-منطقه ای**، سال ۵، شماره ۱۳۶: ۱۱۸-۱۵.

- قلی‌پور، آرین و رحیمیان، اشرف. (۱۳۸۸)، "رابطه عوامل اقتصادی، فرهنگی و آموزشی با توانمندسازی زنان سرپرست خانوار"، **فصلنامه علمی-پژوهشی رفاه اجتماعی**، سال ۱۱، شماره ۶۲: ۲۹-۴۰.

- قربانی، فریدون؛ انصاری، حمید و محسنی، رضاعلی. (۱۳۹۸)، "فرا تحلیل نیازها و اولویت‌های زندگی زنان سرپرست خانوار با رویکرد جامعه شناسی"، **فصلنامه رفاه اجتماعی**، سال ۱۹، شماره ۷۲: ۵۵-۹۸.

- زارغان، منصوره؛ زارعی، معصومه و هنردوست، عطیه. (۱۳۹۷)، "توانمندسازی زنان سرپرست خانوار با تأکید بر برنامه‌های چهارم، پنجم، ششم توسعه جمهوری اسلامی ایران"، **زن در توسعه و سیاست**، دوره ۱۶، شماره ۲: ۳۳۸-۳۱۹.

- کلارک، هلن. (۲۰۱۳)، "گزارش توسعه انسانی خیزش جنوب: توسعه انسانی در جهانی گوناگون". قابل دسترسی در سایت: <http://www.hdr.undp.org/en/media/Hrd2013>

- کلدی، علیرضا و سلحشوری، پروانه. (۱۳۹۱)، "بررسی تأثیر حمایت اجتماعی بر توانمندسازی زنان"، **مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران**، سال چهارم، شماره چهارم.

- گزارش میزگرد فقرزدایی از طریق توانمندسازی اجتماعات محلی. (۱۳۸۵)، تهران: نشر نخبگان، مؤسسه همیاران غذا، چاپ اول.

- مولایی، یوسف. (۱۳۸۹)، "حق بر توسعه از ادعای سیاسی تا مطالبه حقوقی"، **فصلنامه سیاست**، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۴، شماره ۴.

- معاونت امور زنان و خانواده ریاست جمهوری. (۱۳۹۵)، "تحلیل وضعیت شاخص‌های جنسیتی در ایران"، قابل دسترسی در سایت:

<http://women.gov.ir/uploads/images/gallery/ejtemaee/mostanad/tahlil.pdf>

- مصفا، نسرین؛ مخدوم، مجید و الماسی، ضیاء‌الدین. (۱۳۹۰)، "رهیافت برنامه ریزی محیط زیست، مبتنی بر حقوق بشر"، **فصلنامه حقوق مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی**، دوره ۴۱، شماره ۴.

- مصاحبه با محمد علی فرزین. (۱۳۹۲)، مدیر گروه فقرزدایی برنامه توسعه ملل متحد در ایران.

نقش برنامه توسعه ملل متحد در فقرزدایی با تاکید بر ... ۲۳۱

– مصفا، نسرين. (۱۳۹۱)، "گزارش نهایی طرح گروهی ظرفیت سازی ملی برای ارتقاء حقوق بشر و دسترسی بیشتر به عدالت"، تهران: نشر گرایش، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران: مرکز مطالعات حقوق بشر، برنامه توسعه ملل متحد.

– نیسی، خدیجه و جوانمردی، منوچهر. (۱۳۹۴)، "بررسی شاخص های توسعه انسانی با تاکید بر تبعیض و نابرابری جنسیتی در نواحی روستایی"، فصلنامه زن و فرهنگ، سال ۷، شماره ۲۵.

– نجفی کانی، علی اکبر و وصال، زینب. (۱۳۹۴)، "نقش مدیریت محلی و توانمندسازی زنان روستایی مطالعه موردی: دهستان استراباد جنوبی شهرستان گرگان"، مطالعات برنامه ریزی سکونت گاه های انسانی، سال ۱۰، شماره ۳۰: ۴۷-۵۶.

– نیای، امید. (۱۳۹۸)، "نقش زنان و توانمندسازی آنان در توسعه پایدار زیست محیطی"، مطالعات علوم محیط زیست، دوره ۴، شماره ۲: ۱۳۳۹-۱۳۲۸.

- Abouharb,R. & Cingranelli,D. (2006). "The Human Rights Effects of World Bank Structural Adjustment", **International Studies Quarterly**, (50/2), 233-262.
- Herberston.K.& Thompson,K. (2010). A Road map for Integrating Human Rights in to the World Bank, World Resources Institute.available at: http://pdf.wri.org/roadmap_for_integrating_human_rights.pdf.
- Human Development Report. (2011)."Sustainability and Equity: Abeter Future For All", Published for the **United Nations Development Programme**. Available at: <http://hdr.undp.org>.
- Esayas Bekele Geleta., Paitence Elabor-Idemudia., Carol Henry,and Nigatu Reggassa. (2017)."The Challenges of Empowering Women the Experience of Pulse Innovation Project in Southern Ethiopia", **Sage open Journals**.available at: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/2158244017736802>.
- Murthyat, Srinivasa. (2017)." Women Empowerment: Issues and Challenges",**The International of Indian Psychology**, 89(4/2).
- Skogly,S. (1993). "Structural Adjustment and Development: Human Right an Agenda for Change", **Human Rights Quarteriy**, (15 /4). Available at: <http://www.undp.org/governance/hurist.htm>.
- UN Women. (2015)."Prospects and Challenges Sarawathi Menon", available at: <http://futuren.Org>.

- UNDP. (2012). "Country Programme Action Plan, Between the Government of the Islamic Republic of Iran and the United Nations Development Programme", (2012-2016). Available at:<http://www.undp.org>.
- UNDP. (2017). "Undp Gender Equality Strategy 2014-2017, The Future we want: Rights and Empowrment For more Information. Available at: www.undp.org/gender.
- UNDP. (2008). "Capacity Development Empowering People and Institution, Annual Report", Published by the Office of Communications United Nations Development Programme New York, UNDP", June 2008.
- UNDP. (2012). "Country Programme Action Plan, Between the Government of the Islamic Republic of Iran and the United Nations Development Programme", (2012-2016). Available at:<http://www.undp.org>.
- UNDP Country Programme for Islamic Republic of Iran. (2005-2009). Available at: <http://www.undp.org.ir>.
- UNDP. (1982). Technical Co- Operation Resoutces for Development, a Users Guide for Iran, Tehran. Available at:<http://www.undp.org>.
- United Nations Hand book. (1989). Wellington, Newzealand: Ministry of External Relations and Trade. Available at:<http://www.undp.org>.
- UNDP. (2000). Human Development Report, P.1. Available at: <http://www.undp.org>.
- www.unic.ir.org, 2013.
- UNDP. (2012). "Country Programme Action Plan Between the Government of the Islamic Republic of Iran and the United Nations Development Programme. (2012-2016). Available at:<http://www.undp.org>.
- UNDP. (1998). Integrating Human Rights With Sustainable Human Development A UNDP Policy Document, by the United Natios Development Programme OneUnited Nations Plaza New York, ny 10017,USA Available at:<http://mirror.undp.org/magnet/docs/policy5.htm> 1 2014/02/16.
- Kellett, Nicole Coffey. (2009). **Empowering women: Microfinance, development, and relations of inequality in the south central Peruvian highlands** (Ph.D. thesis). Philosophy Anthropology, The University of New Mexico.
- World Economic Forum Committed to Improving the State of the World Global Agenda Council on Womens Empowerment (2011-2012). ' Five Challenges, one Solution: Women, available at: <http://www.weforum.org/2013>.
- Woolcock, M. J. V. (1999). "Learning from failures in microfinance: What unsuccessful cases tell us about how group-based programs work:.. American Journal of Economics and Sociology, (58/1).

نقش برنامه توسعه ملل متحد در فقرزدایی با تاکید بر ... ۲۳۳

- www.un.org
- www.undp.org
- www.un.women.org
- www.unic.ir.org
- <http://www.khabaronline.ir/detail/288284/7/7/2013>.
- [Http://www.ircsp.net/fa/index.php?2009](http://www.ircsp.net/fa/index.php?2009)
- <http://women.gov.ir>
- <http://www.ochr.org>
- <http://socialwelfare.blogfa.com/post-40.aspx>
- <http://www.Elib.hbi.ir/Persian/>
- <http://www.haggostar.ir/showpost.aspx?id=295> 7/17/2013
- <http://Political.ir/post-1067.aspx> 6/30/2013
- <http://www.unic-ir.org/pr/farsi/422006.htm>. 6/30/2013